

Policie tajná

Tajná policie, někdy také **politická policie** (*fr. La police politique, ang. Secret police nebo Political police, Secret Service, Intelligence Agency, Intelligence Servis , něm. Nachrichtendienst nebo Geheimdienst, šp. - Servicio de inteligencia, rus. Спеццальная служба (спецслужба)*) je kontrarozvědná služba nebo policejní oddělení, operující v utajení. Cílem její činnosti je vnitřní ochrana mateřského státu, spojená s dohledem nad všemi skupinami a jednotlivci, kteří se snaží narušit nebo rozvrátit stávající společenský systém. Rozhodující pro ni je získání všech informací o případné protistátní činnosti, přičemž pracuje pomocí legálních nebo i nelegálních postupů, které jsou v mnoha případech i za hranicí zákona. Škála její aktivit je tedy mimořádně široká, počínaje hloubkovou analýzou běžně dostupných informací, přes nasazování agenturní sítě, pronikání do zájmového prostředí až po přímé akce, provádění přímých aktivních opatření, což je mnohdy typické i pro tajné služby nedemokratických států. Kromě ochrany samotného státu a státního zřízení, se zabývá bojem proti špionáži, ochranou ekonomických zájmů státu, bojem proti organizovanému zločinu, mezinárodnímu a domácímu terorismu, ochranou utajovaných skutečností a v poslední době na boj proti hrozbě kybernetických a hybridních útoků.

Škála její názvů je nesmírně široká a v podstatě se neřídí žádným pravidlem. Nejznámější tajné služby fašistických a nacionalistických států byly: Gestapo v nacistickém Německu (1933-1945), OVRA v Italském království (1927-1945), Tokko v Japonské říši, (1910-1945), Kempeitai v Japonské říši (1881-1945), Řád v novém státě (Portugalsko) (1954–1969), Generální ředitelství pro bezpečnost (Portugalsko) (1969–1974), BPS ve Francově Španělsku (1941-1978), Ředitelství národní bezpečnosti (DSN) během diktatury Marce Péroze Jiméneze. (1946-1958).

V komunistických, socialistických a marxistických státech to byli: Ochrana v carském Rusku (1881-1917), VČK v Sovětském Rusku a SSSR (1917-1922), OGPU (1923-1934), NKVD (1934-1954), KGB (1954-1991), AVH v Maďarské lidové republice (1948-1956), Securitate v Rumunské socialistické republice (1948-1989), Sigurimi v Albánské lidové republice (1943-1991), Stasi v Německé demokratické republice (1950-1990), Darzhavna Sigurnost v Bulharské lidové republice (1944-1989), StB v Československu (1945-1990), Urząd Bezpieczeństwa (UB) a později Służba Bezpieczeństwa (SB) v Polské lidové republice (1956-1990), OZNA (1944-1952) a UDBA (1946-1991) ve Spolkové socialistické republice Jugoslávie, Ministerstvo státní bezpečnosti v Korejské lidové demokratické republice. (1973-

současnost), Office 610 v Čínské lidové republice (1999-2018), (Ministerstvo státní bezpečnosti, zpravodajská služba a tajná policie Čínské lidové republiky (1983-současnost).

Tajné služby v současnosti: KGB v Bělorusku (1991-současnost), SBU na Ukrajině (1991-současnost), Urząd Ochrony Państwa (1990-2002) a Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrzznego (2002 – současnost), FBI ve Spojených státech (1947-současnost), MI5 ve Spojeném království (1909 - současnost), FSB v Rusku (1995-současnost), Vyšší policejní sbor ve Španělsku. (1978-1986), DCRI ve Francii (1982-současnost), BfV v Německu (1950-současnost), AISI v Itálii (2007-současnost), NIS v Jižní Koreji (1961-současnost).

Nejznámější tajné policejní služby na Blízkém východě a v Latinské Americe: SAVAK Írán (1957-1979), VeVAK v současném Íránu (1984-současnost), Mujabarat v Iráku za Saddáma Husajna (1973-2003), Izraelská zpravodajská služba Mossad (1949-současnost), SIDE Argentina (1946-2015), Federální zpravodajská služby Argentina (2015-současnost), DINA pod vojenskou diktaturou Augusta Pinocheta v Chile (1973-1977), CNI téže vlády, Chile (1977-1990), DAS v Kolumbii (1960-2011), DFS Mexico (1947-1985), Úřad vnitřní bezpečnosti (OSN) tajná policie rodiny Somozů v Nicaraguy, SIN Peru. (1960-2000), Ředitelství vnitřní bezpečnosti - Venezuela (1949-1959), Ředitelství zpravodajských a preventivních služeb (1969-2009) a Bolívarská národní zpravodajská služba (2009-současnost), Tonton Macoute na Haiti Françoise Duvaliera, Papa Doc. (1959-1986) a Vojenská zpravodajská služba. Organizace ve službách Rafaela Leónidase Trujilla, diktátora Dominikánské republiky. (1957-1962).

Na rozdíl od policie kriminální nebo pořádkové, je tajná policie jednoznačně „výdobytkem“ novověku. Rozvědná a kontrarozvědná činnost přirozeně existovala již dávno předtím, ale byla spojována s válečnou činností. Zaměřena byla nejenom na získávání informací o vnějším protivníkovi – reálném nebo potencionálním, ale stejně tak o všem, co by mohlo ohrozit vládce. Poměrně silné pozice měla v starověkých státech – Římě, Kartágu, Persii, Egyptě, Indii, Číně, později v Byzanci.

Ve středověku nastal menší úpadek významu této činnosti, přičemž si i nadále uchovala převážně vojenský charakter. Její vnitřní význam začal vzrůstat s nástupem novověku, tedy silných centralizovaných států. Mimořádně významné postavení měla ve Francii, Anglii, Španělsku, v italských státech, včetně Papežského státu, kde se mnohdy opírala o síť informátorů z některých mnišských řádů. Na přelomu 18. a 19. století začal zlatý věk tajných služeb, které se od té doby začaly rozvíjet ve dvou formách – armádní a policejní. Armádní se zaměřila jak na ochranu samotné armády, její složek a součástí, tak na získávání informací o armádách nepřátelských států. V oblasti policejní na kontrolu všech osob a

seskupení, které by ohrožovaly, nebo v budoucnosti měli schopnost ohrozit stát, jeho stabilitu, vnitřní bezpečnost a stejně tak představitele státu. Masová kontrola obyvatelstva byla tak rozvinuta a měla takové výsledky, že v průběhu 19. století začala hrát tajná policie, které se stala pevnou součástí policie státní, neadekvátní, nadsazenou a nestandardní roli. Tyto státy se měnily ve více nebo méně policejní státy. Plně se zde prosadilo „opojení z policie“, tj. představa, že policie, nebo policejní nátlak, dokážou vyřešit většinu vnitřních problémů každého státu.

Úkoly tajné policie byly mnohdy formulovány zcela subjektivně, protože je diktovaly vládnoucí vrstvy, kterých zájmy nebyly vždy totožné se objektivními zájmy všech vrstev obyvatelstva a pokroku. Čímž více se tento rozpor projevoval, tím více tyto služby sehrávaly negativnější úlohu a později bylo nutné je zcela nahradit příslušnými orgány novými.

Ve Francii ji založil a na vrchol přivedl Joseph Fouché (1759-1820), ministr policie od 20. července 1799, který vytvořil celostátní a do všech koutů proniklou síť tajných agentů, co do té doby nemělo ve světě obdoby. V Prusku tajnou policii založil Wilhelm Stieber (1818-1882) v roce 1848. V Rusku byly dějiny tajné policie byly velice košaté a táhnou se až do dob cara Petra I. Velikého (1672-1725) a postupně ji představovaly: Preobraženský prikaz, Tajná kancelář, Tajná pátrací kancelář, Tajná expedice, Zvláštní kancelář... V roce 1826 vzniklo Třetí oddělení soukromé kanceláře Jeho Veličenstva, v roce 1880 Oddělení státní bezpečnosti a o rok později Oddělení pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku (*Отделение по охранению общественной безопасности и порядка*), obecné známé jako Ochrana nebo Ochranka (*Охрана nebo Охранка*)

V podmínkách Habsburské monarchie byly dějiny její tajné policie poměrně úzce spjaté s dopady francouzské revoluce z roku 1789 na poměry v mocnářství. Monarchie, jako vysoce konservativní a mnohonárodnostní stát, klasická mocnost střední Evropy, se zájmy nejenom ve své oblasti, ale rovněž na Balkáně a v Středomoří, se vývojem ve Francii cítila být ohrožena a zapojila se do řady protifrancouzských koalic. Plně si rovněž uvědomovala nutnost vnitřní jednoty státu a nezastupitelnost každé významné informace.

Císař Josef II. (1741 – 1790, císař od roku 1765) již v roce 1782 přikázal dolnorakouskému maršálkovi a místodržícímu hraběti Janu Antonovi Pergenovi (1725-1814), aby zreorganizoval rakouskou zemskou správu. Jan Pergen znal zákulisí vnitřní a mezinárodní politiky, stejně tak činnost tajné služby. S nutností změnit systém vnitřní ochrany státu se s císařem plně ztotožňoval. Uvědomoval si, že východiskem ze vzniklé situace by měla být silná policie, zahrnující jednotu policie tajné a veřejné, i když on osobně hlavní důraz kladl na policii tajnou. Všechny jeho plány podporoval i inicioval vídeňský policejní ředitel Anton

Beer, zatím co císař v tomto směru působil poněkud nevyhraněným dojmem. Na jedné straně vznik nové policejní organizace podporoval, ale na straně druhé váhal v oblasti šíře její kompetencí.

Základní směry nové reorganizace naznačila již císařská direktiva z 1. března 1782. Policejní pravomoc podle ní měl v oblasti tajné policie vykonávat policejní ředitel (*Polizei-Direktor*), podřízený přímo zemskému místodržitelovi. V červenci 1874 Pergen předložil císaři svůj konečný návrh policejní reformy, ke které přidal instrukci pro policejní ředitele. Podle Pergenovych záměrů se policie měla tedy dělit na dvě části – službu veřejnou a službu tajnou. Služba veřejná se měla zabývat bojem proti kriminalitě a udržováním veřejného pořádku. Služba tajná měla zahrnovat kontrolu cizinců, cenzuru pošty, hlášení tajných agentů, dohled nad úředníky, klérem a vojskem, stejně tak nad vývozem peněz z říše. Měla pro císaře zpracovávat přehledné situační správy, a dokonce hlásit příjezd všech podezřelých osob a zločinců na území říše.

Po skončení změn ve Vídni Pergen rozšířil vídeňskou policejní organizaci na území celého státu, včetně Uherska. Již 21. února 1785 byl v Praze zrušený úřad městských hejtmanů a výkon jejich policejních funkcí se přenesl na městské hejtmanství - policejní ředitelství. Ke stejnému dni vznikla policejní ředitelství rovněž v Brně a Opavě, ale stejně tak v dalších významných městech monarchie. Pro všechny byla postupně vydána speciální instrukce, která odpovídala vídeňskému vzoru, ale byla přizpůsobená danému regionu. Pro rakouské země 31. května 1786, pro Brno 12. června 1786, pro Prahu 30. dubna 1787. I když to nebylo formálně ustanovené, nejvýše nad všemi nově zřízenými policejními úřady stál vídeňský vrchní policejní ředitel, který současně vykonával dohled nad všemi věznicemi mocnářství. V jeho rukou se sbíhaly všechny tajné informace ze všech koutů monarchie.

Rozvoj policie šel poté v Habsburské monarchii ruka v ruce s rozvojem tajné policie, v celé Evropě obecně definovanou jako „vyšší“, na rozdíl od policie veřejné, označované jako „nižší“. V podstatě celá policejní reforma hraběte Pergena byla jen pláštíkem pro zavedení celostátní tajné policie, která v podstatě plnila dva úkoly: funkci tajné kriminální policie a funkci tajné politické policie. V tomto směru Pergen jednoznačně předběhl mnohem známějšího francouzského ministra Fouchého, všeobecně považovaného za zakladatele tajné politické policie.

Pergen ale existenci „nižší“ policie nepodceňoval. Moc dobře si uvědomoval, jaké služby může „vyšší“ policii poskytnout a v čem je pro ni nenahraditelná. Zjednodušeně řečeno: „nižší“ policie měla být říčním proudem, který měl hnát politické ryby přímo do sítí tajné politické policie. Proto tak rázně vystupoval proti všem snahám tajnou a veřejnou policii

od sebe odtrhnout. Právě v tomto směru se utkal s císařem Josefem II., kterého nakonec o nutnosti jednoty obou bezpečnostních složek a významu tajné policie přesvědčil. Pergenova reforma byla sice v roce 1786 odvolána, přesto se v roce 1789 vrátila na světlo světa a položila poměrně pevné základy činnosti rakouské tajné policie.

Po smrti Josefa II. jeho nástupce Leopold II. výkon tajné policie oddělil od policie veřejné a celkově začalo krátké období úpadku policejní organizace i její tajné služby v rámci monarchie. Císař František II. (1792-1835, do roku 1806 císař německý, od roku 1804 jako František I. císař rakouský, český a uherský král do roku 1835), vládl v jiných časech než oba jeho předchůdci. Francie nejdříve ohrožovala, poté ovládala většinu pevninské Evropy, aby byla nakonec zatlačena na svá původní území. Evropě vládla reakce, kontrarevoluce a snaha umrtvit každý pro monarchie nepřijatelný společenský pohyb. Tajná policie se stala nástrojem této politiky. Císař již v roce 1793 Pergena opět povolal do funkce policejního ministra, kterou pak vykonával až do roku 1804. Ten až pak plně ukázal, co v něm je. Stal se nejenom otcem novodobé rakouské tajné policie, ale přispěl k přeměně monarchie v policejní stát. Ve Vídni vznikl Nejvyšší policejní úřad, *Polizeihofstelle*) který řídil policii, především policie tajnou, na celém území Rakouska.

Základními problémy již přestaly být protifeudální hnutí, ale v první fázi jakobínství a další radikální myšlenky francouzské revoluce a republikánství. Po porážce Napoleona to byl zase regionální radikální nacionalismus, podepřený ekonomickým vzrůstem nerakouských částí monarchie, které nacionalismus výrazněji podporovaly, snahy o vyrovnání politického státního postavení Uherska a Čech vůči historickému Rakousku, snahy o separatismus řady oblastí monarchie ve Středomoří, jako např. karbonářství. V druhé polovině 19. století navíc rodící se dělnické hnutí,

Odpovědí bylo rozšiřování policejních pravomocí, což neobešlo ani Rakousko. Nové století můžeme v Rakousku klidně nazvat stoletím policejního státu. V čele jeho policie stálo ministerstvo s názvem c.k. Nejvyšší policejní úřad (*k.k. Polizeihofstelle*). V roce 1801 pod něj přešla oblast cenzury. Tato agenta narůstala, což se v roce 1811 odrazilo i na změně názvu úřadu - Nejvyšší policejní a cenzurní úřad (*Polizei- und Censurhofstelle*), který existoval až do roku 1848, kdy padl s celým systémem absolutizmu. V monarchii vládl tvrdý policejní režim, spojený se jménem vídeňského policejního ředitele hraběte Josefa Sedlnitzkého (1778-1855), jenž svou funkci vykonával v letech 1817-1848 a rakouskou policii vedl v intenzích Pergena. Řídil ji od vídeňského kongresu až do revoluce v roce 1848. Plnou podporu našel u knížete Metternicha (1773-1859), kancléře v letech 1821-1848. Tajná policie se stala

významným oddělením všech policejních ředitelství mocnářství a jim podřízených úřadů, které sledovaly zejména národnostní hnutí v Čechách, Itálii a v Uhersku.

Po porážce revoluce let 1848-1849 se vytvořil prostor pro nové utužení pořádku a obnovení policejního státu. Začalo období Bachova absolutismu (1851-1859), nazvaného podle ministra vnitra Alexandra Bacha (1813-1893). Mimořádnou roli v něm sehrála tajná policie a její agenti, kteří se pohybovali ve všech vrstvách společnosti.

Zvláště silný policejní dozor postihoval nejen aktivisty revoluce 1848-1849, ale také jejich odpůrce. Maďarské a italské revolucionáře tajná policie sledovala rovněž v emigraci. Základní strukturu policejních úřadů monarchie přinesl císařský výnos z 10. prosince 1850 Základy organizace policejních úřadů. Podle něj mohla úkoly policie vykonávat pouze policejní ředitelství (až do roku 1852 městská hejtmanství) a policejní komisařství. Zaručovala tím plynulý tok státu důležitých informací z nižších stupňů k vyšším a nadále zvyrazňovala úlohu centra.

Plně se to týkalo, komě jiného, také Prahy. V čele Policejního ředitelství Praha stál policejní ředitel ve V. hodnostní třídě. Teritorium se členilo na policejní obvody (*Polizeirayon*), v nejnižším stupni dělení na revíry. Podle vídeňského policejního ředitelství se i pražské dělilo na departementy a sekce. Obor působnosti policejních úřadů také stanovil výnos z 10. prosince 1850. Podle něj měly policejní úřady zákonnou cestou předcházet a bránit před každým nebezpečím, které hrozí císaři, císařskému domu, zákonnému řádu a právnímu stavu, blahu státu a jednotlivce. V obvodu své působnosti měly překazit útoky na klid a řád, poškození osoby a vlastnictví, zamezovat růstu škod, odstraňovat jejich následky, pátrat po rušitelích zákona, zadržet je a odevzdat povolaným úřadům.

Pražské i brněnské policejní ředitelství se dělilo do několika oddělení. První pečovalo o otázky státní bezpečnosti – ochrana mocnáře, císařského domu, státu, ale také o veřejnou bezpečnost a vnitřní klid. Všem policejním úřadům podléhaly dvě bezpečnostní složky. Jako orgán výkonný to byla bezpečnostní stráž. Druhou složkou byla tajná policie, tedy civilní policejní stráž, která pracovala bez uniforem a jejím úkolem byl neustálý dohled a pozorování všeho důležitého v přiděleném obvodu působnosti, rychlý postih nezákonných jednání, vyšetřování a zatýkání pachatelů. Příslušníci obou těchto sborů se podíleli také na výkonu policejního dohledu, nebo dodržování policejní hodiny. Současně ale plnili úkoly policie politické – sbírali informace o rostoucím českém národním hnutí, jeho představitelích a jednotlivých organizacích. Na nižší úrovni pracovali jednotliví policejní agenti, na vyšší policejní úředníci, kteří jejich správy soustřeďovali, vyhodnocovali a důležité informace nebo analýzy zasílali do Vídně, přičemž ale informovali i nejvyšší představitele zemské správy.

Po rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867 význam tajné policie v rakouské části monarchie nejdříve poněkud upadl, přesto si stále uchovávala významné postavení. Koncem 19. století se tajná policie v obou částech mocnářství zaměřila proti rostoucímu dělnickému hnutí, zejména proti anarchismu a socialismu, přičemž pokračovala v sledování národních hnutí. Kontrola všech se někdy měnila v přímou perzekuci. Od původní tajné policie se oddělovala tajná politická policie a její význam rostl. Při jednotlivých policejních úřadech se konstituovaly zvláštní oddělení tajné politické policie a jejich vzestupu odpovídal i jejich rozpočet. Vznikala síť politických agentů a konfidentů, kteří se již nezajímali o kriminální podsvětí, ale čistě o činnost státu nebezpečných osob a korporací. Přirozeně, že tato oddělení využívala také služeb tajné (neuniformované) kriminální i veřejné policie, což zůstalo typickým pro monarchii až do I. světové války. V podstatě tento systém v různých modifikacích převzaly nástupnické státy Rakousko-Uherska. Jak dosvědčují např. aféry K. Sabinu z roku 1872, nebo dr. Švihy z jara 1914, pražská tajná policie dovedla úspěšně pronikat mezi špičky české národní politické scény. Kde nepomohli agenti, nastoupila hrubá síla, jak tomu bylo v procese s Omladinou v letech 1893-1894.

S těmito událostmi je spojen vznik tajné Státní (politické) policie při prezidiu pražského policejního ředitelství, která byla ustanovena 1. července 1893. Jejím úkolem bylo nasazovat a vést agenty přímo proti českému národnímu hnutí. Vedl ji Němec Viktor Chum. Do začátku I. světové války v jejím vedení, kromě V. Chuma, pracovali čtyři komisaři, kteří vedli řadu detektivů a konfidentů. Všichni se charakterem své činnosti i nadále odlišovali od tajných agentů, kteří působili v oblasti boje proti kriminalitě.

V průběhu války byli politickou Státní policií velice intenzivně sledováni a persekvováni představitelé českého odboje, seskupeni kolem organizace Maffie, napojené na Československou národní radu v emigraci v čele s T. G. Masarykem. Politické oddělení pražského Policejního ředitelství bylo posíleno a vyvíjelo horečnou činnost. Mimořádně byla rozšířena síť tajných agentů. Vyvrcholením této činnosti bylo uvěznění některých předních českých vůdců, ze kterých je nutno uvést dva jména - Karel Kramář a Alois Rašín. Perzekuce ale nebyla namířena pouze proti odbojovým špičkám, ale stejně tak proti řadovým občanům, dělníkům a běžným lidem. Aktivně si vedli Němci a Rakušané, kteří pražské policejní ředitelství ovládali, ale bohužel stranou nezůstali ani někteří čeští policejní úředníci. Policie se stala krajně nepopulární. Perzekuce se vyostřovala i koncem války, takže na jejím konci se debatovalo o zrušení celého policejního systému habsburské monarchie na našem území. Překotný průběh událostí 28. října 1918 ale vývoj nasměroval úplně jiným směrem.

Policie ČSR

Národní výbor, který se až nečekaně dostal v ten den k moci, nezaváhal a hned si svým tzv. recepčním zákonem z 28. října 1918 (č. 11/1918 Sb.) o zřízení samostatného státu československého, podřídil všechny orgány a instituce na území nově vznikajícího Československa. „Všechny úřady samosprávné, státní a župní,“ stojí v něm, „ústavy státní, zemské, okresní, župní a obecné jsou podřízeny národnímu výboru a prozatím úřadují a jednají podle dosud platných zákonů a nařízení.“ Současně bylo prohlášeno: „veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají v platnosti.“

Pro potřeby nového státu byly na území Čech a Moravy 28. října 1918 rovněž převzaty státní policie, četnictvo a obecní policie. Přesto k jejich absolutnímu převzetí nedošlo. Pražskou policii již po několika dnech houfně opouštěli Rakušané, kteří v Praze neviděli svou budoucnost a navíc, situace v historickém Rakousku byla tak nejistá, že se Rakušané raději vraceli domů, ve snaze uhájit svůj tamní majetek. Stejný pohyb nastal také v Německu. Pražský policejní ředitel Gottfried Kunz se rovněž rozhodl Prahu opustit, ale nehodlal odejít s prázdnými rukami. Již 27. října 1918 obdržel z Vídně rozkaz, aby byl archiv pražské policie zabalen do beden a odvezen do Vídně, ale tento pokus o svéráznou „skartaci“ byl zmařený a archiv zůstal v Praze.

Do čela pražské policie, tedy do funkce pražského policejního ředitele, byl proto velice rychle již 30. října 1918 postavený Richard Bienert, který začínal v roce 1906 službou na okrese (obvodě), pak působil jako koncipista, pak od roku 1916 pracoval pro Státní (politickou) policii a počátkem roku 1918 se stal členem prezidia Státní policie. Činnost policie tedy velice dobře znal a současně prokazoval dobré organizační vlastnosti. V průběhu války navázal kontakty na největší českou odbojovou skupinu – Maffii, podepsal s jejími představiteli dohodu o spolupráci, takže byl pro tuto funkci v nových podmínkách ideálním adeptem.

Činnost jeho nových podřízených, zejména z jeho původního pracoviště, ale bylo nutné nejdříve důkladně prošetřit. První prověřková komise vznikla při revolučním národním shromáždění 12. prosince 1918 pod názvem Výbor pro prozkoumání zabaveného policejního archivu pražského. Úzce spolupracoval s Výborem pro potrestání válečných viníků, který byl ustanovený 14. ledna 1919.

V čele policejních úřadů, zbavených uprchlých Rakušanů a Němců, stáli civilisté s právníkem vzděláním, kteří v plném rozsahu odpovídali za jejich činnost. Policejní ředitelé, kteří měli i nadále pečovat i o tajnou policii, podléhali zemským orgánům a ministrowi vnitra, správcové policejních komisařství, také okresnímu hejtmanovi.

Nejradikálnější změnou prošla právě samotná tajná police. Stejně ona byla zbavena Rakušanů a Němců a později byla doplněna, podobně jako policie a četnictvo, o bývalé legionáře, zejména těmi, kteří ovládali cizí jazyky.

Od ledna 1919 bylo nové zpravodajské oddělení, zřízené podle příkladu rakousko-uherské Nachrichten Dienst Stelle, pod kódovým označením „N“, zařazené k 5. oddělení II. odboru ministerstva vnitra (věci policie v nejširším slova smyslu, sčítání lidu, věci matriční a konzulární) a zabývalo se obrannou zpravodajskou službou, ale stejně tak kontrolou dělnického hnutí a nezákonných aktivit národnostních menšin, zejména Němců a Maďarů. Jeho odbočky byly zřízené u všech prezidií zemských úřadů a policejních ředitelství. Oddělení „N“, bylo postupem doby různě přejmenovávané, ale především působilo po dvou liniích – prostřednictvím bezpečnostních oddělení zemských úřadů a prostřednictvím policejních úřadů, mezi nimiž hrálo nejdůležitější úlohu policejní ředitelství v Praze. V roce 1938 se na ministerstvu vnitra zpravodajskými řídicími a analytickými úkoly zabývalo 24 úředníků. Zpravodajské útvary zemských úřadů zpracovávaly hlášení podřízených okresních politických úřadů a četnictva a zasílaly je ministerstvu vnitra. Nejdůležitější údaje přinášelo pražské policejní ředitelství. Ve 30. letech měla jeho zpravodajská sekce 15 úředníků, 6 kancelářských sil a na 110 neuniformovaných policistů. Sekce byla rozdělena na oddělení zpravodajské, cizinecké a výkonné.

Postupně se rozšiřoval také územní záběr její činnosti. Tento fakt úzce souvisel s rozšiřováním sítě policejních úřadů – ředitelství, komisařství a expositur. Dne 16. března 1920 byl přijatý zákon č. 162/1920 Sb., který vládu zmocnil zřizovat státní policejní úřady všude tam, kde to vláda pokládala za nutné. Došlo k prudkému vzrůstu počtu policejních úřadů, které byly ustanoveny nejenom ve všech nejvýznamnějších městech, ale stejně tak v centrech dělnického hnutí a národnostně smíšeného území. Výrazně byla posílena síť policejních úřadů na Slovensku, především na linii styku s Maďarskem, ale také na Podkarpatské Rusi. V Čechách to byly policejní úřady v Plzni, Ostravě, na Kladně, v Liberci, Chebu, Karlových Varech, Jihlavě a Znojmě. Na Slovensku v Prešově, Komárně, Parkáni (dnes Štúrovo), Rimavské Sobotě, Rožnavě a v Lučenci. Na Podkarpatské Rusi v Užhorodě, Mukačevě, Berehově a v Chustu. U všech existovaly příslušná oddělení zpravodajské služby,

Dne 19. března 1923 byl navíc přijatý zákon č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky, na jehož základě byl 4. října 1923 přijatý výnos ministerstva vnitra č. 20877, kterým byla ke dni 1. listopadu 1923 zřízena Zpravodajská ústředna (ZUS), která při pražském policejním ředitelství existovala až do rozbití ČSR v roce 1939. Vykonyvala a řídila civilní výzvědnou a kontrarozvědnou službu v celé republice. Podléhaly jí odbočky (O.Z.US), zřízené

u ostatních policejních ředitelstvích, a kromě toho měla oddělení politické (pro sledování komunistické strany, nečeských politických stran a extremistických stran) a oddělení cizinecké (záležitosti pasové, emigrantské). Vedla evidenci všech případů protistátní výzvědné činnosti a stejně tak evidenci všech osob, byť jen z vyzvědačství podezřelých. Seznam obsahoval jména, včetně krycích, osobní data, popisy osob, styky, zvyky atd. ZUS na závěr roku odevzdávala ministerstvu vnitra výroční správu o výsledcích své činnosti. Seznamy vyzvědačů a z vyzvědačství podezřelých osob zasílala na všechny ostatní instituce, které se obranným zpravodajstvím zabývaly. Zpravodajské odbočky v Praze, Brně, Opavě, Bratislavě a v Košicích úzce spolupracovaly s vojenskou obrannou službou.

Policejní ředitelství v Praze se v tom čase dělilo na prezidium, Podací protokol, Spisovnu, Výpravnu atd. a další oddělení. Pro nás je nejdůležitější Zpravodajské oddělení a IV. Bezpečnostní oddělení. (Oddělení pro veřejnou bezpečnost).

V roce 1929 začala světová hospodářská krize, která sice Československo zasáhla o něco později jako jeho okolí, ale o to však silněji. Došlo k výrazné radikalizaci obyvatelstva, což na jedné straně vedlo k neustálému posilování KSČ a stejně tak stran, působících na národním principu, a to mezi Němci, Maďary, ale i Slováky. Význam bezpečnostních sborů v této situaci prudce rostl.

Ministr vnitra Juraj Slávik (7. prosince 1929 – 29. října 1932) viděl základní problém bezpečnosti republiky v činnosti KSČ a rozhodl se zvýšit nad ní policejní dohled. V podstatě ve velice krátkém čase byl vypracován návrh na zřízení protikomunistické centrály ZUS při pražském policejním ředitelství, který policejní ředitel Václav Dolejš odevzdal ministru vnitra 17. prosince 1932. Po skončení připomínkového řízení byl návrh schválený a k 1. květnu 1933 začala tzv. protikomunistická ústředna pracovat. Pro její činnost byla vypracovaná příslušná směrnice, která ji ukládala tři následující úkoly:

- 1, soustřeďovat a zpracovávat veškeré informace z území celé ČSR o činnosti KSČ a jejich složek, o práci její ilegální struktury a o stycích se zahraničními komunistickými organizacemi;

2. soustřeďovat a zpracovávat veškeré informace o činnosti na ni napojených organizací;

3. vydávat periodické informace o činnosti KSČ pro zemské úřady a ministerstvo vnitra.

Spolu s tím se měly vydávat posudky a zejména vést podrobná evidence o činnosti KSČ, její představitelích a aktivních členech.

Ve stejné době se ale objevil nepřítel jiný – nastupující fašistické hnutí mezi obyvatelstvem německé menšiny, žijící v českém a moravském pohraničí. Nejaktivněji v tomto směru postupovala strana DNSAP, která po nástupu A. Hitlera v Německu k moci výrazně aktivizovala svou činnost. Pozornost bezpečnostních orgánů se z tohoto důvodu zaměřila také na ni. Stejně tak na její nástupkyni Sudetsko-německou stranu - SdP. Protože existovala reálná možnost, že plně ovládne orgány místní správy a moci, kterým byla podřízena místní policie, bylo to nutné řešit v zájmu republiky. Východisko bylo viděno v rozšíření státních policejních úřadů do oblastí ovládaných SdP.

Dne 6. března 1936 (č. 51/1936 Sb.) o organizaci policejní správy a služby a o některých opatřeních v oboru vnitřní správy kromě jiného určovalo, že vláda může policejní úřady zřídit všude, kde to uzná za vhodné, a tudíž k tomu nemusí mít jakýkoli souhlas místních orgánů samosprávy, především těch, kterých se zmocnili radikálně naladěni sudetští nacionalisté. Na tomto základě došlo k mohutnému rozmachu státních policejních orgánů, protože v letech 1936-1938 vzniklo 49 nových policejních úřadů, a zvláště pak policejní ředitelství v Liberci a v Českých Budějovicích. Současně se proti henleinovskému hnutí aktivizovala činnost ZUS a proti komunistickému hnutí činnost protikomunistické ústředny. Rostl počet agentů a konfidentů nasazovaných v tomto směru.

V roce 1937 na ZUS proběhla zásadní změna. Byla zreorganizována v novou instituci pod názvem Prezidium, oddělení pro státní bezpečnost, se zkratkou StB. Nová organizace vstoupila v platnost 1. ledna 1938. Podle všeho koncem 30. let působilo na úseku státní bezpečnosti v ČSR zhruba 500 specializovaných pracovníků. Jejím úkolem bylo pečovat o bezpečnost státu a zařízení určených pro obranu státu, ochranu státních činitelů, sledování veřejného politického, sociálního, náboženského, národnostního hnutí atd., aby nebyly ohroženy státní a veřejné zájmy. Monitorovat se měl zahraniční a tuzemský tisk, měla se vést evidence veřejně činných osob, dále speciálně závadových osob ze státně-bezpečnostního hlediska, sledovat politické a ilegální organizace, které ohrožují bezpečnostní zájmy státu.

Vnitřně se dělilo na:

I. Zpravodajskou ústřednu (ZUS), která monitorovala výzvědnou činnost na našem území, ilegální, sledovala teroristická a jiná hnutí, evidovala státu nebezpečné osoby a organizace.

II. Odbočky zpravodajské ústředny, které dohlížely na dění na svém teritoriu.

III. Politické oddělení, dohlížející na všechny politické strany, socialistické národní a náboženské hnutí, politické spolky a organizace, nebezpečné pro stát. Vnitřně se dělilo do tří skupin: 1. Skupinu pro hnutí komunistické,

2. Skupinu pro hnutí německých a maďarských politických stran,
3. Skupinu pro hnutí českých a slovenských politických stran, styků a vztahů k zahraničí, studenty a mládež, policejní činnost emigrantů, šetření státoobčanské spolehlivosti a ochranu státních činitelů.

IV. Cizinecké oddělení.

Nastal rok 1938, který udělal první krok k zániku první ČSR. Aktivity německých nacionalistů rostly a ministerstvo vnitra se tento trend opět snažilo ovlivnit dalším růstem státních policejních úřadů a policejních expozitur, přičemž cílem bylo hustě pokrýt celé území Sudet. Vzhledem k situaci byly posilované jejich zpravodajská oddělení.

Po Mnichovské dohodě bylo od ČSR odtrženo celé pohraničí, ale stejně tak území v hloubce Čech a Moravy. Výrazně to narušilo rovněž stávající policejní strukturu ČSR, protože na odtrženém území se nacházela většina státních policejních úřadů a policejních expozitur, s čím se nové vedení resortu ministerstva vnitra muselo vypořádat. Změnu zaznamenalo také policejní ředitelství Praha, kde bylo na nátlak Německa Oddělení pro státní bezpečnost zrušené, což bylo o pár měsíců později samotnými Němci hodnoceno jako chyba.

Tzv. Protektorát

Dne 15. března 1939, půl roku po odtržení Sudet, německá armáda obsadila zbytek Čech a Moravy, Slovensko bylo přinuceno vyhlásit 14. března 1939 svou okleštěnou svrchovanost a od ČSR se oddělilo. Zatím so Slovenská republika měla alespoň kosmeticky poněkud vyšší stupeň samostatnosti, o Protektorátě se to vůbec nedalo říct, stejně tak o její policii. V podstatě byla plně podřízena okupační správě a plnila pro ni pouze servisní úkoly. Rozhodující slovo na území tzv. Protektorátu měla síť bezpečnostních institucí, jak je známe z hitlerovského Německa.

Jak po Mnichovské dohodě v tzv. Sudetech, také 15. března 1939 se na zbylém území Čech a Moravy, nejdříve objevily oddíly bezpečnostní policie a bezpečnostní služby SS (*Sicherheitsdienst*), následované některými oddíly Sipo – Gestapo a Kripo. Přirozeně, že spolu s německou armádou na naše území dorazily jednotlivé složky vojenské policie, zejména vojenská zpravodajská služba (*Abwehr*). Dne 15. května 1939 Reinhard Heydrich položil základy organizace Gestapa na území tzv. Protektorátu. Vznikly dvě úřadovny Gestapa (*Geheime Staatspolizeileitstelle*) – první pro Čechy se sídlem v Praze, druhá pro Moravu se sídlem v Brně. Obě působily samostatně a řídily se pokyny přímo z Berlína. Jim podléhaly venkovní úřadovny (*Aussendienststellen*) Gestapa. Na území Čech jich bylo třináct a nacházely se v Benešově (v červnu 1939 přesunuté do Kladna), Českých Budějovicích,

Německém (dnes Havlíčkově) Brodě, Jičíně, Klatovech, Kolíně, Mladé Boleslavě, Hradci Králové, Pardubicích, Plzni a Táboře. Na Moravě jich bylo šest – v Jihlavě, Kroměříži, Olomouci, Hranicích, Prostějově a Zlíně. Kromě nich zde ještě působily komisariáty pohraniční policie v Moravské Ostravě, Vsetíně a Uherském Hradišti. Stanice pohraniční policie se nacházela v Hodoníně, kde existovala až do ledna 1940, kdy byla spolu s komisariátem v Moravské Ostravě zrušena a její kompetence převzal neustále sílící komisariát ve Zlíně. Kromě sledování situace na Moravě, se brněnská úřadovna Gestapa a její pobočky zabývaly rovněž sledováním situace na Slovensku. Gestapo průběžně zaměstnávalo kolem 1000 lidí. V oficiálním Seznamu příslušníků gestapa v Čechách a na Moravě, vydaného poválečnými ministerstvem vnitra v roce 1946 nacházíme 5861 jmen jeho příslušníků a příslušnic z území celých Čech a Moravy, tedy i včetně Sudet, kteří zde působili v letech 1939-1945.

SD měla na území Protektorátu pět venkovních služeben (*Dienststelle*, nebo *Aussendienststelle*) – v Brně, Českých Budějovicích, Ostravě, Plzni a Hradci Králové, přičemž vedoucí místo v této struktuře měla úseková služebna SD v Praze (*Leitabschnitt Prag*). Další, poměrně menší, se nějakou dobu nacházely v Jičíně, Jihlavě, Kladně, Klatovech, Kolíně, Mělníku, Olomouci, Pardubicích, Táboře a v Zlíně. V Sudetech byla hlavní úřadovna v Liberci a další se nacházely v Opavě, Ústí nad Labem a Karlových Varech, s pobočkami v Litoměřicích a v Mostě. SD, působící v Sudetech, byla od roku 1944 podřízena úsekové služebně v Praze. SD a Gestapo si na území tzv. Protektorátu vytvořily širokou síť donášečů, přičemž některé prameny uvádějí neuvěřitelný počet 100 000 konfidentů.

Abwehr měl rovněž svou nejdůležitější služebnu v Praze (*Abwehrstelle Prag*), pobočku v Brně (*Abwehrnebenstelle Brünn*) a jí podřízenou skupinu v Moravské Ostravě.

Nejvážnější změna zasáhla policejní ředitelství v Praze, kde bylo obnovené bývalé Oddělení pro státní bezpečnost, tentokrát pod označením oddělení „B“ (*Abteilung „B“*). Základní činnost v oblasti státní bezpečnosti sice převzalo Gestapo, ale nedostatečně znalo české prostředí, neorientovalo se v něm, takže potřebovalo výkonného pomocníka, kterým se poté stalo toto oddělení. Jeho postavení bylo zvláštní, protože příkazy nepřijímalo od pražského policejního prezidenta, ale do Gestapa. V podstatě se sem vrátili všichni pracovníci bývalého Oddělení pro státní bezpečnost. Nejenže ovládali němčinu, ale zejména znali metody práce politické policie a stejně tak prostředí, ve kterém pracovali. Pracovalo v něm 152 mužů, vedl ho český policejní důstojník, vnitřně se dělilo do čtyř referátů. První se zabýval vyšetřováním politicky orientovaných trestných činů a méně významných sabotáží. Druhý trestným činům Židů, nejčastěji porušováním protižidovských zákonů. Třetí referát se

orientoval na dozor nad činností protektorátních organizací a hnutí, přičemž jeho hlavním cílem bylo pátrat po ilegálních protistátních skupinách a jednotlivcích. Čtvrtý referát kontroloval oddanost zaměstnanců úřadů, veřejných a soukromých podniků.

Příslušníci oddělení „B“ sloužili také jako tlumočníci na Gestapu.

Persekuce a ani zosířené tlak německých bezpečnostních složek a kolaborujících příslušníků vládní policie a četnictva, ale nezabránily růstu protiněmeckých nálad a přímých odbojových aktivit. Naopak, v květnu 1945 se na barikády postavili mnozí vládní policisté i četníci a za obnovení ČSR položili své životy.

Sbor národní bezpečnosti

Válka pomalu končila a základní odbojové seskupení vedly spor o budoucí organizaci československých bezpečnostních složek. Zásady výstavby nové Národní bezpečnostní služby byly položeny 17. dubna 1945 na 4. schůzi tzv. Košické vlády. Materiál ke schválení vládě předložil nový ministr vnitra komunist Václav Nosek. Uvádí se v něm:

„Nová Národní bezpečnostní služba má sestávat ze tří složek:

a) ze sboru uniformovaného Národní bezpečnostní služby... b) ze sboru pohotovostního ... c) ze sboru neuniformované Národní bezpečnostní služby; včetně vnitřního a zahraničního politického zpravodajství.“

Tato struktura měla být navíc doplněna o zvláštní útvary, zabývající se ochranou prezidenta, členů vlády a ústředních orgánů. Základními instrumenty vzniku nového bezpečnostního aparátu se mělo stát Ministerstvo vnitra a nejvyšší stupně národních výborů, zejména Zemské národní výbory. Mnohé pravomoci měly rovněž Okresní národní výbory.

Závěrečným aktem těchto změn se stala Směrnice Ministerstva vnitra o organizaci Sboru národní bezpečnosti č. 3700-26/6-45-V/4 z 30. června 1945. Tento dokument nejenže završil proces vzniku SNB, ale současně definitivně ukončil činnosti předmnichovských bezpečnostních sborů. V III. části tohoto dokumentu (body 1-5) byla ustanovena definitivní struktura SNB – Hlavní velitelství na špičce, podřízené Ministerstvu vnitra, Zemská velitelství na úrovni ZNV, Okresní velitelství SNB na úrovni okresů, Místní velitelství, které mohly být podle potřeby členěné na nižší jednotky, velitelství Stanic SNB v obcích, které mohly být zřízené na úrovni obcí podle potřeby. Otázka příští organizace zpravodajské služby zatím ostávala otevřená.

Do její řízení se v první fázi plně zapojily Komise pro vnitřní národní bezpečnost (KVNB), které se později změnily v Zemské odbory bezpečnosti (ZOB). ZOB se vnitřně dělil do čtyř oddělení: ZOB I. – vnitro, ZOB II. – zpravodajství, ZOB III. - právní a správní úsek,

ZOB IV. - dopravní úsek. ZOB se stal také řídicím orgánem všech složek Národní bezpečnosti, včetně nově zřízené Zemské úřadovny státní bezpečnosti. Samotný policejní útvar pod tímto názvem vznikl již v létě 1945, ale jeho úkolem bylo pouze naplňování úkolů z Košického vládního programu – boj a odhalování zrádců, kolaborantů a Němců. Podléhaly jí oblastní a ve vybraných okresech okresní úřadovny. Podobnou strukturu měla i zpravodajská služba.

Z celé této struktury se vymykalo zvláště II. oddělení ZOB, ve zkratce známé jako ZOB II. Věnovalo se otázkami vnitřní a vnější bezpečnosti a v podstatě se stávalo předchůdcem organizace později známé jako Státní bezpečnost. Silné pozice v ní měla KSČ.

Všechny tyto změny zakotvil zákon č. 149/1947 Sb. o národní bezpečnosti, ze dne 11. července 1947. Svým způsobem je ho možné přímo nazvat zákonem o SNB, protože se věnuje výlučně jemu.

K úkolům SNB zařadil zejména: službu bezpečnostní a pořádkovou; střežení státních hranic; boj proti zločinnosti; výkonnou službu k zajištění Československé republiky před útoky na její svrchovanost, samostatnost, celistvost a demokraticko-republikánskou státní formu, bezpečnost a ochranu; zajištění osobní bezpečnosti ústavních činitelů; šetření o trestných činech soudních. Co se týče jeho základních složek v paragrafu 8., určil, že Sbor se skládá z:

- a) pořádkové složky;
- b) kriminální složky a
- c) státněbezpečnostní složky.

Speciální složkou se stala zpravodajská služba, kterou zajišťoval odbor pro politické zpravodajství Ministerstva vnitra, spolu s příslušným odborem Pověřeníctva (*Poverenictva*) vnitra na Slovensku. Výkonným orgánem politického zpravodajství se měly stát Zemské odbory bezpečnosti II. Ale ZOB II. se v té době dostal do složité situace, protože demokratické strany ho vystavily poměrně silné kritice. V následném období tento tlak zesílil a ZOB II. byl obviňovaný kromě jiného z ilegální činnosti, protože jeho činnost nebyla regulována žádným zákonem. Na základě toho se požadovalo jeho okamžité zrušení. V mnoha regionech ZOB II. navíc soupeřil s místní úřadovnou StB, takže místo jejich deklarované spolupráce, docházelo k růstu konfliktů mezi nimi. Aby KSČ tuto složku ochránila, počátkem roku 1948 došlo k její spojení se Státní bezpečností, která se ale v nové podobě důrazněji začala prosazovat až po únoru 1948.

Únorem 1948 došlo k zásadní změně nejenom v našem státě, ale také v samotném Sboru národní bezpečnosti. V její činnosti byl prosazen princip vedoucí úlohy KSČ a

jednoznačnému přebírání nezákonných praktik sovětské tajné služby. Došlo k prioritizaci Státní bezpečnosti v rámci SNB; dokonce podřízenosti orgánů a institucí Veřejné bezpečnosti, ve kterou se Národní bezpečnost proměnila, orgánům a institucím StB. Řada činností, např. odchod do ciziny, nebo překročení státní hranice, byla prohlášena za trestní činy, postihované vysokými tresty. Jiné, původně v podstatě bagatelní trestné činy, se staly trestnými činy protistátními, za které hrozil dokonce trest smrti. Ale zanedlouho v činnosti StB došlo k přímé negaci těchto nových zákonů, vládla nezákonnost, přiznání obviněných bylo zajišťováno pomocí jejich fyzického a duševního trýznění.

V této situaci došlo k novelizaci stávajícího zákona o národní bezpečnosti, který byl v nových podmínkách pokládán za zastaralý. Dne 21. prosince 1948 československé Národní shromáždění přijalo zákon č. 286/ 1948 Sb. o národní bezpečnosti. Podle důležitého paragrafu 3. se uvolnily požadavky na přijímání nových příslušníků. Hlavní myšlenkou zákona byla i nadále jednota SNB a jeho centralizace. Přesto právě zde sledujeme jeho faktické rozdělení na dvě složky – Státní bezpečnost, ve které splynul ZOB II. s původně samostatnou Státní bezpečností a Veřejnou bezpečnost. Zatím co podřízenost místních jednotek VB byla alespoň formálně podřízena místnímu systému Národních výborů, Státní bezpečnosti se to již vůbec netýkalo.

Jak bylo uvedeno výše, do popředí se dostala Státní bezpečnost. Před rokem 1948 ji řídila skupina III/A III. odboru - Bezpečnost, která existovala do konce roku 1947, kdy ji k 1. lednu 1948 nahradila Ústředna státní bezpečnosti při MV, součástí které byla i bývala ZOB II. K 1. prosinci 1948 proběhla její reorganizace a až do 20. října 1950 existovala jako odbor BA skupiny I – Bezpečnost MV, aby k 21. říjnu 1950 byla nahrazena Velitelstvím StB.

V té době trend růstu její významu nadále rostl. Bezprostředně po únoru 1948 mala jen minimum příslušníků, a proto se nábor nových členů obracel především sem. K 1. červnu měla již 3648 příslušníků, což bylo stále hodnocené jako nedostatečně. Navíc drtivá většina těchto nových lidí neměla fakticky žádné zkušenosti, o odborné připravenosti nemluvě. Nízká byla vybavenost technikou, přičemž např. operativní technika byla v podstatě v plenkách. Problémy byly se spojením a mobilitou. To vše se odehrávalo v situaci, kdy odpor vůči novému režimu rostl a místy dosahoval nebývalého rozměru. Organizovaly se odbojové skupiny různého ražení, které zabíraly širokou škálu akcí – od rozšiřování letáků, přes soustřeďování informací až k sabotážím nebo pokusy o vyzbrojování přímým útoky na vojenské sklady, dokonce na Stanice SNB a jednotlivé příslušníky SNB nebo představitelé nižších stupňů státní moci a správy. Tato činnost se orientovala na větší města (Praha se podílela 47 %, Plzeň 23 %...). Venkov zasáhla až později v souvislosti s prováděním

kolektivizace, která místy narážela na velice silný odpor. Aktivizovali se někteří představitelé církví. Mezi odpůrci převládali členové národně socialistické strany (38 %), lidovci (10 %), dokonce nove přijatí komunisté 9 %. Bez stranické příslušnosti bylo 29 % zadržených. Mezi nimi byla řada příslušníků SNB, což vedlo k přijetí různých opatření uvnitř Sboru.

K 1. lednu 1949 bylo v Česku a na Moravě zlikvidované zemské zřízení a nahrazeno krajským. Přirozeně, že to mělo důsledky i na organizační strukturu SNB. Na úrovni nového kraje vznikla Krajská velitelství StB (KV StB) a Krajská velitelství VB (KV VB), od roku 1952 označované jako Krajská správa StB (KS StB) a Krajská správa VB (KS VB).

V tomto období se již plně rozvinula agenturní činnost StB uvnitř odbojových skupin, které byly provokovány do různých akcí a poté zatýkány. Kromě odhalování skutečné odbojové činnosti, byla řada jasně kriminálních případů vyšetřována a traktována jako významné akty státobezpečnostní povahy. Stejně tak byly prezentovány v podstatě ne příliš společensky nebezpečné akce protistátní povahy, které se v průběhu vyšetřování měnily v monstrózní operace. Začala doba velkých politických procesů a SNB, zejména její státně bezpečnostní složka, v nich sehrála neblahou a zavrženíhodnou úlohu.

Růst významu represivních složek zvýraznilo vládní nařízení z 23. května 1950, kterým bylo zřízené Ministerstvo národní bezpečnosti, v čele kterého stáli postupně dva ministři - Ladislav Kopřiva (23. května 1950-23. ledna 1952) a Karol Bacílek (23. ledna 1952 - 14. září 1953).

Na toto nařízení navazovala vyhláška ministrů vnitra a národní bezpečnosti z 23. května 1950 o vymezení působnosti obou rezortů. Ministerstvu národní bezpečnosti podle něj připadlo řízení SNB, Ministerstvu vnitra řízení národních výborů a výkon tzv. místní bezpečnosti, ale v podstatě tím byly likvidovány všechny pravomoci národních výborů vůči SNB. Výkonnými orgány Ministerstva národní bezpečnosti se staly Velitelství Státní bezpečnosti, později změněné na Hlavní správu StB a Velitelství Veřejné bezpečnosti.

V roce 1952 došlo k vytvoření další mimořádné ozbrojené bezpečnostní složky - Vnitřní stráže. Jednalo se o další aplikaci sovětských metod v činnosti MV a MNB. Vnitřní stráž přímo vznikla na základě usnesení Politického byra ÚV KSČ z 28. března 1952 a navazujícího usnesení vlády ČSR ze dne 10. června 1952. Zřízením Vnitřní stráže bylo 1. května 1952 pověřeno tajným rozkazem ministra národní bezpečnosti č. 58 z roku 1952 velitelství Pohraniční stráže, které se stejným dnem rozšířilo na Hlavní správu Pohraniční a Vnitřní stráže. V každém případě tak došlo k posílení StB, protože Vnitřní stráž se zabývala především jejími problematikami. Měla střežit a chránit závody a objekty zvláštní důležitosti (železniční objekty, mosty, vládní budovy, vysílače). Měla se podílet na vnějším střežení

pracovišť odsouzených osob a spoluúčastnit se na stíhání uprchlých odsouzených; napomáhat při stíhání protistátních skupin a jednotlivců, a nakonec se přímo podílet na likvidaci kontrarevolučních akcí.

Po smrti J. V. Stalina v březnu 1953 začaly být otupovány první hroty nezákonného a neadekvátního nátlaku na obyvatelstvo. Postupně došlo k dalším krokům v tomto směru, ale přesto mnohé zfabrikované politické procesy i nadále pokračovaly. U moci zůstávaly osoby, které za takovéto procesy nesly osobní odpovědnost a ty zájem na zásadních změnách neměly.

Jednou z reakcí na novou situaci bylo opětovné sjednocení Ministerstva vnitra a Ministerstva národní bezpečnosti. Stalo se tak tajným rozkazem ministra vnitra č. 143 z 1. října 1953, který vyšel na základě vládního nařízení č. 77/1953 o nové organizaci ministerstev a ústředních orgánů státní správy. K zásadnímu obratu a ani přelomu, ale ještě stále nedošlo.

Reorganizaci nevyhnula ani Státní bezpečnost, která na základě tajného rozkazu ministra vnitra č. 144 z 1. října 1953 změnila svou strukturu. Poprvé v její dějinách byla likvidována Hlavní správa StB, která se pak rozdělila do několika samostatných správ StB, jak je známe z pozdějších dob. Toto datum můžeme považovat za den vzniku I. správy (rozvědka), II. správy (kontrarozvědka), III. správy (vnitřní zpravodajství), IV. správy (ekonomická kontrarozvědka), V. správy (železnice), VII. správy (sledování), VIII. správy (ochrana ústavních činitelů) a IX. správy (operativní technika). Všechny byly označeny jako správy Ministerstva vnitra.

Koncem 50. let byl SNB v podstatě stabilizovaný, i když se střetl s řadou nových problémů. Státní bezpečnost se musela vypořádat s tím, že vyhrocené období v mezinárodní oblasti i uvnitř ČSR skočilo. Ze zahraničí od roku 1956 přestali docházet agenti-chodci, zmenšil se počet sabotáží, došlo k poklesu činnosti vnitřních odbojových skupin. Uvolnění mezinárodních vztahů našlo svůj výraz v poměrně volnějším pohybu na našich hranicích, zejména tak růstu počtu turistů ze západní Evropy, kteří ČSR již zcela legálně navštěvovali. Tak např. činnost Rádia Svobodná Evropa byla již pokládána za mnohem nebezpečnější než vysílání původních agentů-chodců na naše území. Začaly se rozvíjet mnohem rozsáhlejší mezinárodní ekonomické vztahy, což si podle vedení StB vyžadovalo změnu formy ochrany československé ekonomiky.

Jiným problémem začalo pro ně být pronikání výsledků vědecko-technického pokroku do bezpečnostní práce – v podstatě neomezeném příjmu západoevropských televizí a rozhlasů, které postupně zasahovalo významné části ČSR. Šířily se magnetofony, tranzistorová rádia, které tento příjem ulehčovaly. Zejména moderní hudba v podobě jazzu a

následně rokenrolu, byla vedením KSČ chápána jako negativní jev, nežádoucím směrem ovlivňující naši mládež a rázně, včetně policejních zásahů, proti nim vystupovalo., co ve svém důsledku mělo mezi mládeží zcela opačný ohlas. Vedení KSČ v tomto směru muselo ustoupit již počátkem 60. let. Vzestup vědecko-technické revoluce svůj odraz našel také v oblasti operativní techniky, kde Státní bezpečnost musela držet krok se světem, což nebylo vždy jednoduché a lehké.

Přesto se až do konce 50. let již v organizaci, ale i činnosti StB nic závažného neudálo. Výjimku tvořil dopad změny v oblasti územní organizace státu. Dne 9. dubna 1960 byl přijatý zákon č. 36/1960 Sb. o územním členění státu s účinností od 11. dubna 1960. Z původních 19 krajů a dvou ústředních národních výborů, členěných na 306 okresů s 14 807 obcemi, zůstalo jen deset krajů a 108 okresů, k čemu se přidalo hlavní město Praha s deseti obvody. Další změny přineslo přijetí ústavního zákona č. 100/1960 Sb., který změnil název našeho státu na Československá socialistická republika, ve zkratce ČSSR.

Nová struktura státu se přirozeně odrazila v organizaci struktury SNB, kterou řešil rozkaz ministra vnitra z 2. března 1960, tedy již v době schvalování zmíněného zákona. V každém z deseti krajů vznikla Krajská správa MV, v rámci každé z nich pak správa VB a StB. Zachována byla Městská správa VB v Praze s příslušnými deseti obvody, která se stala součástí Krajské správy MV Praha.

Počátkem 60. let došlo k dočasnému poklesu trestné činnosti, což se u vedení KSČ a MV projevilo závratí z úspěchů a k nereálnému předpokladu, že odted' již další postup v budování socialismu bude více méně snadný. V materiálech XII. sjezdu KSČ bylo v prosinci 1962 konstatováno: „s narůstajícím socialistickým uvědoměním nejširších mas bude se přirozeně činnost Bezpečnosti, spodu a prokuratury v porovnání s například dnešním stavem zmenšovat. Boj proti negativním jevům povedeme stále více organizátorskou prací a morálně výchovným působením“. V oblasti StB se mluvilo o nutnosti přenést jádro působení od vnitřního protivníka k vnějšímu, přičemž se zdůrazňoval boj proti ideologické diverzi, ochrana ekonomiky a státního tajemství. Další úkoly stanovilo usnesení Sekretariátu ÚV KSČ Některé zásady a opatření na prohlubování stranické kontroly a vplyvu KSČ z 3. ledna 1963.

V rámci uplatňování závěrů tohoto sjezdu pak byly zpracovány tři dokumenty: Výhled činnosti VB do roku 1970, Výhled činnosti StB do roku 1970 a Hlavní směry a cíle činnosti Ministerstva vnitra.

Ve výhledu činnosti VB se objevily názory úplně od sebe oddělit VB a StB, přičemž VB měla postupně na sebe přebírat některé z dosavadních úkolů Státní bezpečnosti. Výhled činnosti StB do roku 1970 tyto myšlenky v podstatě zopakoval a uvedl, že sféra její činnosti

se bude výhledově zužovat a boje se přenesou do boje proti zahraničním rozvědkám. Výhled kritizoval výslednost práce StB, zejména pokud se jednalo o boj*i* proti vnějšímu protivníkovi. Upozorňoval např., že její podíl na ochraně ekonomiky má v nových podmínkách charakter obecné policejní činnosti, a ne státně bezpečnostní. Mezi základní problémy, kromě výše uvedeného, stanovil:

- v této souvislosti (s bojem proti vnitřnímu protivníkovi – pozn. J.S.) se nedodrží základní dělba práce mezi tehdejší II., III. a IV. správou MV,
- organizační struktura StB už nevyhovuje potřebám,
- stejně tak nevyhovuje vzdělanostní úroveň příslušníků StB a
- objevuje se nedostatečná stabilita kádrů a jejich fluktuace.

V závěru dokument vyzýval uskutečnit organizační přestavbu StB, především formou sjednocení kontrarozvědné činnosti, vytvořit opět Hlavní správu StB, krajské a okresní správy StB.

Na základě usnesení Předsednictva ÚV KSČ z 10. prosince 1963 pak došlo k obnovení jednotné kontrarozvědky, a to spojením stávající II., III. a IV. správy MV. Reorganizace měla zabránit tříštění sil a prostředků. V podmínkách rezortu bylo toto usnesení realizované rozkazem ministra vnitra č. 46 z 28. prosince 1963. Stávající správy MV měly skončit svou stávající činností k 31. prosinci 1963 a novou rozvinout k 1. lednu 1964. Při řízení nové instituce byly 17. února 1964 vydané Zásady hlavního zaměření a organizační struktury jednotné československé rozvědky. O pár let později bylo toto opatření zásadně kritizováno, přičemž se argumentovalo, že v rámci této reorganizace došlo k oslabení působnosti III. správy MV (boj s protistátní trestní činností vnitřního nepřítel^e politické povahy) a IV. správy MV (ochrana československého národního hospodářství) a naopak jednostrannému posílení II. správy MV (boj s nepřátelskou činností rozvědek kapitalistických států). Po tomto datu zůstalo jen 6 správ MV – I. rozvědky, II. kontrarozvědky, III. VKR, IV. sledování, V. ochrana stranických a státních činitelů a VI. operativní technika.

V této souvislosti můžeme konstatovat, že spor o jednotnou nebo nejednotnou kontrarozvědkou pokračoval také v příštích letech a oba tábory, zastávající protichůdné názory, měly vždy k dispozici řadu argumentů, se kterými pak manévrovaly.

V návaznosti na to došlo 17. února 1964 k vydání rozkazu č. 10 ministra vnitra, kterým se výrazně snížil počet sledovaných osob uvnitř ČSSR. Pod kontrolou teď zůstalo jen 5,3 % původně sledovaných osob.

Strukturální změny v té době dovršil rozkaz ministra vnitra č. 12 z 24. března 1966, který zřídil Hlavní správu StB a realizoval změny i na úseku VB.

Novým prvkem obou základních složek Sboru národní bezpečnosti bylo vytvoření samostatných Správ vyšetřování VB a StB, podle rozkazu ministra vnitra č. 4 z 21. ledna 1964, který vstoupil do účinnosti k 1. únoru 1964.

Celkový vývoj byl dovršený přijetím zákona č. 70/1965 Sb. ze dne 30. června 1965 o Sboru národní bezpečnosti. Sbor už nebyl výkonným orgánem národních výborů, ale samostatným orgánem, vyvozujícím svou působnost ze zákona. Konkrétněji jako předešlý zákon stanovoval úkoly SNB. Stejně tak upravoval jeho vztah k národním výborům na úseku místních záležitostí při ochraně veřejného pořádku, což ale mělo často jen deklarativní charakter. Zákon taxativně vyjmenoval a vymezil hlavní úkoly SNB. V jejich čele stál úkol zajistit ochranu socialistického společenského a státního zřízení, odhalovat a zneškodňovat nepřátelskou činnost namířenou proti ČSSR a chránit občany před takovouto činností. Současně stanovoval další úkoly – zajišťovat ochranu hranice, objektů zvláštní důležitosti, v souladu s národními výbory ochranu veřejného pořádku, bezpečnost a důstojnost osob, ochranu majetku, dbát o bezpečnost a plynulost silničního provozu, vyšetřovat a vyhledávat trestnou činnost...

Zákon však rovněž znamenal prosezení tendence oborové samostatnosti obou složek SNB: „Sbor národní bezpečnosti tvoří Státní bezpečnosti a Veřejná bezpečnost, které jsou oborově samostatnými složkami.“

Další změny se udály na základě dokumentu Zásady uspořádání řídicí činnosti Sboru národní bezpečnosti a Sboru nápravní výchovy, přijatém Předsednictvem ÚV KSČ 15. února 1966. Kromě jiného rovněž stanovil úkol posílit oborovou samostatnost VB a StB. Na základě toho se Krajské správy Ministerstva vnitra se ještě v tomto roce přejmenovaly na Krajské správy Sboru národní bezpečnosti. Jejich organizaci stanovil rozkaz ministra vnitra č. 12 z 24. března 1966.

XIII. sjezd KSČ, který se konal na přelomu května a června 1966, se musel vypořádat s neustálým růstem vnitřních problémů v tehdejší ČSSR. V oblasti SNB znamenal jasný obrat, protože na rozdíl od sjezdu předcházejícího, do čela pozornost SNB a zejména StB opět postavil problematiku boje proti tzv. vnitřnímu protivníkovi. V zhoršující se vnitropolitické situaci se tedy podle závěrů XIII. sjezdu KSČ Sbor měl opět stát spolehlivým nástrojem potlačování nespokojených a státu nepřátelských nálad.

Vše mělo směřovat k posílení boje proti kriminalitě, která už před několika lety začala opět neúprosně stoupat. Také vzrůst kriminality naznačoval, že se stát ocitá uvnitř vážné vnitřní krize, která nebyla jen ekonomickou, ale stále více společenskou

V roce 1967 se vnitropolitická situace nadále vyostřila, a to zejména kolem červnového IV. sjezdu spisovatelů, po kterém začaly represe vůči části spisovatelské obce. Problémy rostly uvnitř KSČ, kde se již tehdy diferencovalo několik základních skupin, což potvrdil vnitrostranický výzkum. Nespokojenost rostla zejména na Slovensku, kde se objevovala nebývale silná kritika tehdejšího 1. tajemníka ÚV KSČ a prezidenta ČSSR A. Novotného, kombinovaná nesouhlasem s nerovnoprávným postavením Slovenska v rámci ČSSR. Vše skončilo odvoláním A. Novotného z funkce 1. tajemníka ÚV KSČ 5. ledna 1968 a jeho nahrazení A. Dubčekem.

Již tato personální změna vytvořila první problémy pro Státní bezpečnost. Upozornil na to náměstek vnitra pro StB J. Klíma v listě, který adresoval ministru vnitra Josefovi Kudrnovi v lednu 1968. Podle něj řada forem, metod a prostředků práce StB neměla své zakotvení v právní podobě a prováděla se pouze se souhlasem A. Novotného. Současně žádal, aby se nové stranické vedení vyslovilo k otázce, zda pokračovat v rozpracovávání řady akcí, vedené proti studentstvu, stupňující se novodobé emigraci, ochrany utajovaných skutečností, kontroly poštovní korespondence, používání operativní techniky a agentury na vysokých školách, v kultuře a umění. Všechny tyto problémy se od února 1968 stále intenzivněji začaly rozebírat na stránkách československého tisku.

Veřejná bezpečnost byla kritizována za potlačení studentských demonstrací na Strahově, ale jádro kritiky se vzápětí přeneslo na Státní bezpečnost a SNV, přičemž na prvním místě byla rozebírána jejich činnost v první polovině 50. let. Tisk skoro denně přinášel v tomto směru velice emotivní materiály, týkající se řady politických procesů a perzekucí zcela nevinných lidí. Silně se rozhořela aféra kolem Novotného oblíbence gen. J. Šejny a pokusu části armádního velení zasáhnout do jednání prosincového a lednového pléna ÚV KSČ.

Uvnitř Sboru mezitím začal diferenciační proces. Reformní křídlo, v roce 1968 označované jako progresivní, po roce 1969 jako pravicově-oportunistické, se v resortu soustředilo kolem Stanislava Padrůnka (1923-1991), zpracovalo dokument *Náměty k postavení a úloze Ministerstva vnitra ve státní správě a jeho řízení vládou*. Poprvé se v něm veřejně mluvilo o nežádoucí koncentraci moci v MV, ale také o dalších věcech - odebrání resortu řady aktivit a pravomocí tak, aby se z MV stal především správní orgán a ne orgán mocenský. V oblasti StB se navrhovalo vyčlenit rozvědku spod jejího řízení a podřídit ji jako samostatný orgán předsedovi vlády. Činnost StB pak zaměřit výlučně proti vnějšmu protivníkovi, maximálně proti jeho pomocníkům uvnitř ČSSR. V perspektivě se naznačovala tendence převést zbytek ŠtB od SNB a MV k předsedovi vlády.

Proti novým tendencím stál uvnitř SNB vyhraněný proud, v roce 1968 označovaný jako konzervativní, po roce 1969 jako marxisticko-leninský. Nejsilnější pozice měl v řadě správ StB. V březnu 1968 se pokoušel podpořit stávajícího ministra vnitra J. Kudrnu, později přešel k výraznějším aktivitám. Oporu nacházel na Hlavní správě StB, ale také na její krajských správách a zejména na Slovensku. Usnesení jejich stranických konferencí v létě 1968, např. ve Východoslovenském nebo Středoslovenském kraji, se rázně stavěly proti vývoji situace v ČSSR a požadovaly změnu nového kurzu.

Reformní proud podpořily také závěry dubnového pléna ÚV KSČ. Na adresu MV ČSSR a SNB A. Dubček ve svém referátu řekl: „Opatření, včetně kádrových, které se v současnosti uskutečňují, podpoří všechno zdravé na ministerstvu vnitra. Stranické konference a služební aktivity potvrzují, že zdravé síly v Bezpečnosti jsou v úplné převaze. Tyto síly jsou zárukou, že se obnoví důvěra veřejnosti k Bezpečnosti.“ Ve stejném duchu se pak nesly příslušné části Akčního programu KSČ, které plénum přijalo. Více-méně se v něm objevuje vše, co se nacházelo ve výše uvedených Námětech činnosti – přílišná koncentrace funkcí v MV, snaha budovat MV jako resort státní vnitřní správy, vyjmutí řady aktivit (věznice, archivy, tisk atd.) od ministerstva k jiným institucím.

V oblasti organizace SNB byl stanovený úkol: jednotný SNB rozdělit na dva rozdílné, na sobě nezávislé složky – VB a StB, přičemž se předpokládalo výrazné okleštění pravomocí StB a její kádrové oslabení. V jiném dokumentu se hodlalo v první etapě snížit její počet o 2000 lidí a v druhé, která měla začít v říjnu 1968, o stejný počet. Státní bezpečnosti měly být výhledově odebrány její kompetence v rozsahu 70 %. Akční program KSČ nakonec Státní bezpečnosti přímo zakazoval míchat se do vnitropolitických otázek. Pro VB byl vytýčený úkol výrazné podřízenosti vůči národním výborům.

Na základě tohoto dokumentu byly v květnu a červnu vypracované dokumenty resortní – Akční program MV, na jeho základě pak Akční programy VB a StB. Je zcela jasné, že bitva o StB a její kompetence, bude více než ostrá. Své slovo v tomto směru řeklo i Předsednictvo KSČ, které na svém zasedání 28. května 1968 rozhodlo vyňat Státní bezpečnost spod pravomoci MV, podřídit ji předsedovi vlády jako Ústřední správu zpravodajské služby. Následně bylo toto rozhodnutí rozpracováno usnesením vlády z 6. června 1968. Stávající ministr vnitra J. Pavel proti tomuto rozhodnutí všemožně protestoval, ale marně.

Navíc podle vládního usnesení č. 171 z 29. května 1968, byl do funkce náměstka ministra vnitra pro ŠtB jmenován Viliam Šalgovč. Tento akt byl zjevným signálem, že o osudu StB není definitivně rozhodnuto a patrně nedojde ke stoprocentnímu naplnění představ

o její faktické likvidaci. V. Šalgovič pak svůj rezort vedl mnohdy zcela nezávisle na J. Pavlovi, závěry zasedání Kolegia MV, týkající se StB neplnil, a nakonec se jich přestal účastnit. Státní bezpečnost pak už šla zcela po své linii, i když se navenek příkazy, které dostávala, řídila.

Přesto bylo ze strany ministra vnitra Pavla podniknuto několik opatření, které měly význam StB zmenšit. Předně byli 8. července ze svých funkcí odvoláni mnozí významní představitelé StB, jak na úrovni centrály, tak na úrovni krajů. Jednalo se o funkcionáře, kteří se zdáli být reformnímu proudu překážkou v procesu realizace své linie. Dne 8. srpna 1968 vyšel rozkaz ministra vnitra č. 39, kterým Státní bezpečnosti odebíral řadu kompetencí a převáděl je na VB. Šlo o zejména o problematiku boje proti tzv. vnitřnímu protivníkovi. Všechny tyto úkoly měl V. Šalgovič splnit do 30. září 1968.

Celý tento vývoj v podstatě skončil v noci z 20. na 21. srpna 1968, kdy celé území ČSSR obsadily vojska SSSR, PLR, NDR, MLR a BLR. Okupace se stala šokem pro většinu příslušníků VB ale i část příslušníků StB, kteří zůstali věrni stávající vládě. Významná část příslušníků StB, zejména v Praze a ve větších městech, ale pomáhala jednotkám Varšavské smlouvy již při jejich vstupu na území ČSSR, zejména v Praze při přistávání prvních letadel na Ruzyňském letišti, navigovala jejich speciální jednotky po městě, podílela se na zatýkání členů Dubčekova vedení i jejich internaci, stejně tak zatýkání nespokojených příslušníků StB na I. správě MV, HS StB a Správě StB v Praze, obsazení budovy Ministerstva vnitra v Praze atd. Současně se do svých funkcí vrátili v podstatě skoro všichni hodnostáři StB, odvoláni 8. července a opět řídili své pracovníky. J. Pavel, působící v ilegalitě, sice 24. srpna 1968 svým rozkazem z funkcí odvolal další představitele StB a oznámil, že vláda z funkce jeho náměstka odvolala V. Šalgoviče, ale již neměl sílu tento rozkaz uvést do praxe.

Všechny tyto aktivity totiž skončily na konci srpna 1968, kdy byly vedením strany a státu přijaté podmínky tzv. Moskevského protokolu. Prvním odvolaným z funkce se pak stal ministr vnitra J. Pavel, po něm následovali další. Funkci ministra k 31. srpnu 1968 převzal Jan Pelnář, který 5. září sestavil vedení svého resortu. Náměstkem pro StB se stal F. Vašek. Do čela nově ustanovené Slovenské správy MV byl postaven E. Pepich. Následně byla zastavena všechna opatření, která se v první etapě realizace Akčního programu kontrarozvědky již učinila, a začaly práce na úpravách Akčního programu MV.

V podstatě boj o StB pokračoval, i když v poněkud změněných podmínkách. Na odpor narážely snahy obnovit StB v rámci nějakého pracoviště, zabývajících se vnitřním zpravodajstvím. Inspekce ministra vnitra současně prověřovala činnost některých vedoucích

představitelů StB – Klímy, Housky, Molnára. Miloty, Ripla a Kužucha v období po 21. srpnu 1968, oni na oplátku požadovali prověřit ty funkcionáře SNB, kteří se postavili proti nim.

Dne 1. ledna 1969 vstoupil v platnost zákon o československé federaci. ČSSR se vnitřně rozdělila na dvě republiky – Českou socialistickou republiku (ČSR) a Slovenskou socialistickou republiku (SSR). Původně předpokládaný název Československá socialistická federativní republika (ČSFR) se neprosadil.

Federálním ministrem vnitra se stal Jan Pelnář, do čela MV SSR byl postavený Egid Pepich a do čela MV ČSR Josef Grösser. Na FMV byla 1. března 1969 zřízená Federální správa zpravodajské služby, která nahradila Hlavní správu StB. Na úrovni obou republik vznikly dvě republikové Hlavní správy StB, přímo řídící výkon služby. Kromě nich na úrovni obou republik působily republikové Správy vyšetřování StB, na které se 1. února 1969 rozdělila původní Správa vyšetřování StB. Federální správa zpravodajské služby existovala až do 28. ledna 1971. V ČSR republiková Hlavní správa StB existovala do 27. října 1970.

Federální správa zpravodajské služby se dělila na Hlavní správu rozvědky s krycím názvem I. správa SNB, Hlavní správu kontrarozvědky – II. správa SNB, Hlavní správu vojenské kontrarozvědky – III. správa SNB, Správu sledování IV. správa SNB, Správu ochrany stranických a ústavních činitelů – V. správa SNB a Správu operativní techniky – VI. správa SNB.

Další změnu přinesly až březnové události roku 1969, zejména zákrok SNB proti demonstrantům 28. března 1969. Některé studie hovoří roli o agentů a příslušníků StB, kteří měli vést demonstranty proti kancelářím Aeroflotu, aby je napadli a zničili, jiné to však popírají. V každém případě tím byla dána záminka na provedení personálních změn na čele KSČ. Na zasedání ÚV KSČ 17. dubna 1969 byl ze své funkce odvolaný A. Dubček, kterého nahradil mnohem ráznější Gustáv Husák.

Politika nového vedení KSČ se zjevně projevila při potlačení demonstrací, spojených s prvním výročím událostí z 21. srpna 1968. Zákrok VB byl rázný, i když na potlačení demonstrací policii asistovalo 20 000 vojáků a 27 000 milicionářů. Pět lidí bylo zastřeleno a palbu vedli především příslušníci Lidových milicí. Desítky lidí byli těžce nebo lehce zranění, Celkově bylo zadrženo 2.500 lidí. Příslušníci StB a jejich složky se ale především zabývali zpravodajskou činností a snažili se pronikat do řad demonstrantů, případně odhalovat organizátory demonstrací, nebo vyhledávat autory a distributory letáků, vyzývajících k demonstracím a odporu.

Po jejich potlačení začalo období tzv. konsolidace a normalizace celé společnosti, ale i SNB. Čistky v SNB se již po třetí krát plně rozeběhly. Vedla je Komise ministra vnitra ČSSR

pro objasnění služební činnosti některých pracovišť a příslušníků Ministerstva vnitra v letech 1968-1969. Komise sice vznikla již v červnu 1969, ale až po srpnu se její aktivita naplno rozběhla. Zamítla návrh tzv. generálního pardonu, požadujícího prosazení vzájemné beztrestnosti pro činy obou hlavních proudů v resortu v roce 1968 a místo toho tvrdě postihovala příslušníky i přívržence reformních sil. Čistky se nevyhnuly ani StB a z její řad byli propuštěni všichni příslušníci, kteří slovem nebo činem podpořili polednovou politiku.

Nejdůležitější změnou oproti letům 1968-1969, ale bylo obnovení jednotné struktury Státní bezpečnosti a její přímé podřízenosti FMV, které za její činnost výlučně odpovídalo. Prvním krokem k centralizaci byl společný rozkaz č. 2 všech tří ministrů vnitra z 13. července 1970, vyhlášený na základě rozhodnutí Předsednictva ÚV KSČ z 5. června 1970, který republikové Hlavní správy StB 15. července 1970 podřídil Federálnímu ministerstvu vnitra. Na základě toho, byla 27. října 1970 zrušena česká Hlavní správa StB, zatím co slovenská dále existovala.

Přímo pod FMV i nadále spadaly: Federální správa zpravodajské služby, /Hlavní správa rozvědky, Hlavní správa kontrarozvědky, Správa vojenské kontrarozvědky, Správa zpravodajské techniky, Správa sledování, Správa ochrany stranických a ústavních činitelů.

Dne 20. prosince 1970 byl přijat ústavní zákon č. 125/1970 Sb., kterým se měnil a doplnil zákon o československé federaci z 28. října 1968. Ve stejný den Federální shromáždění přijalo ještě dva důležité zákony. Prvním byl zákon č. 128/1970 Sb., který potvrdil centralizační snahy v oblasti ochrany veřejného pořádku a zajištění bezpečnosti. Zákon, který vstoupil v platnost 1. ledna 1971, dosvědčil skutečnost, že FMV teď řídí všechny útvary Státní bezpečnosti a v době mimořádného narušení veřejného pořádku dokonce také všechny útvary SNB. Stejně tak stvrdil řízení útvarů Veřejné bezpečnosti v následujících oblastech: padělání peněz a známek; nedovolená výroba a držení omamných prostředků; odhalování trestné činnosti prováděné na území obou republik; československými občany v zahraničí; v oblasti vedení evidence; celostátního pátrání; expertní činnosti; vědeckého výzkumu v oblasti VB atd. FMV i nadále koordinovalo činnost bezpečnostních sborů obou republik, pečovalo o ochranu hranice, bezpečnost a plynulost silničního provozu, chránilo státní tajemství, vydávalo pasy, povolení k pobytu atd.

Druhým byl zákon č. 133/1970 Sb. o působnosti federálních ministerstev. Také podle něj se FMV stalo centrálním orgánem státní správy pro oblast vnitřního pořádku a bezpečnosti; vypracovávalo koncepce dalšího vývoje, stanovovalo hlavní úkoly pro SNB, CO a VMV, vydávalo právní předpisy, zajišťovalo odbornou a politickou přípravu jejich

příslušníků atd. Proces centralizace v řízení StB se tedy prohluboval, přičemž opět docházelo k prioritaci StB před VB.

V lednu 1971 proběhla reorganizace orgánů vyšetřování StB. Dne 28. ledna 1971 bylo rozhodnuto o vytvoření celostátní Hlavní správy vyšetřování StB, která začala svou činnost k 1. únoru 1971 a pak v této podobě existovala až do 30. června 1974. Na úrovni obou republik dále působily Správy vyšetřování StB pro ČSR a SSR, které existovaly také do 30. června 1974.

XIV. sjezd KSČ v roce 1971 konstatoval, že situace v ČSSR je normalizována. t.j. jde se již v zajetých kolejích, stanovených novým vedením KSČ. Na základě toho vedení strany prohlásilo, že období normalizace je tím ukončené a vše se vrací k původnímu pořádku. Výjimkou v roce 1971 byla situace v oblasti činnosti tzv. tvůrčích svazů – spisovatelé, dramatičtí umělci a výtvarníci, kde období normalizace ukončily oficiálně až materiály XV. sjezdu KSČ z roku 1976. Vše se ale dělo pod aktivním dohledem příslušných částí StB.

Sjezd, bez toho že by si takovýto úkol předsevzal nebo se k němu kdykoli hlásil, v podstatě rozdělil dějiny SNB do dvou částí. První, která začala v roce 1945, se vyznačovala vysokou dynamikou vývoje, neustálými reorganizacemi, střídáním různých protichůdných období, vrcholící hlubokým porušením všech zákonů včetně základních lidských práv v první polovině 50. let, nebo pokusem o důsledný rozchod s tímto systémem v první polovině roku 1968. Druhá, trvající až do roku 1989, se vyznačovala celistvostí, více méně pozvolným vývojem bez zvláštních výkyvů a napětí, pouze dílčími reorganizacemi a reformami, vnitřní stabilizací, nejdřív stagnací a pak jen pomalým stoupáním kriminality, ale stejně tak rostoucí úrovní vzdělanosti příslušníků SNB, materiální technickou vybaveností, včetně techniky operativní, a personální stabilitou. Růst problémů se objevil až po patnácti letech, tedy po roku 1966 a to pouze v oblasti státně bezpečnostní. Zatímco část první se vnitřně dělila do řady zjevných období, z nichž každé si vyžaduje osobitou pozornost, celý časový úsek let 1945-1989 můžeme brát pouze jako jeden monolitní celek, který v podstatě není nutné dále vnitřně dělit. Jeho základy byly postaveny v první polovině 50. let, přičemž se navázalo na řadu kroků z normalizačních let 1968-1971.

V čele resortu stálo Federální ministerstvo vnitra. Řídilo rovněž Státní bezpečnost a její hlavní správy. Činnost a rozsah pravomocí FMV se však v dalších letech rozšiřovaly. Podléhaly mu rovněž: odbor ústřední evidence, šifrový odbor, cizinecký odbor a aparát komise pro ochranu utajovaných skutečností.

Republikové Ministerstvo vnitra se ze zákona především podílelo na ochraně socialistického společenského a státního zřízení. Do jeho podřízenosti přešly všechny Krajské

správy SNB a jim podřízené Okresní oddělení SNB, přičemž na jejich struktuře se od roku 1966 nic zásadního nezměnilo. Krajský náčelník měl usměrňovat a koordinovat činnosti krajské Správy Státní a Veřejné bezpečnosti, řídil všechny tamní útvary SNB s výjimkou odborů vyšetřování VB a StB a útvarů, které přímo podléhaly federálnímu ministrovi vnitra. Současně kontroloval plnění rozkazů vyšších velitelů, náčelníků a přirozeně, že především ministrů. Z uvedeného je jasné, že mnoho kompetencí vůči územním složkám Státní bezpečnosti neměl.

Jednota SNB (VB a StB) byla také v této etapě v podstatě fikcí. Obě tyto složky působily na sobě zcela nezávisle, i když byly případy, že Veřejná bezpečnost plnila řadu úkolů pro Státní bezpečnost – kontrola vytypovaných osob, jejich sledování, bezpečnostní prověrky jejich okolí atd., vše v situaci, kdy přímý zákrok StB nebyl ještě nutný, ani žádoucí.

Změnou však prošel krajský a okresní stupeň řízení. Stalo se tak na základě rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 28. z 16. srpna 1974. Podle jeho Zásad organizace územních útvarů SNB došlo k 1. září 1974 k posílení zejména Krajských správ. V jejich čele stál i nadále krajský náčelník, kterému kormě útvarů zajišťujících chod samotné správy, podléhaly: Správa StB, odbor vyšetřování StB, Správa VB, odbor vyšetřování VB a krajské odbory ochrany státních hranic a pasů a víz.

Na úrovni okresu i nadále existovalo Okresní oddělení VB, kterému obecně podléhaly: oddělení StB, obvodní neboli místní oddělení VB, železniční, dálniční, poříční oddělení VB, oddělení pasů a víz, ochrany státních hranic a pasové kontroly.

Organizační změny postihly také krajské správy StB, kterých oddělení byly nově organizačně strukturované podle obsahu činnosti jednotlivých správ StB.

Mezitím se ale opět jednalo o okresním článku, který se mnoha specialistům zdál být nedotažený. Tak jako po každém sjezdu KSČ byly vypracované výhledové dokumenty na dalších pět let, i po XV. sjezdu KSČ, který se konal v roce 1976, byl schválen obdobný dokument – Hlavní směry činnosti Sboru národní bezpečnosti do roku 1980. Na jeho základě společný rozkaz všech tří ministrů vnitra č. 8 z 21. září 1977 zrušil stávající strukturu Okresních oddělení VB a jim na roveň postavených struktur v největších městech ČSSR. Současně byly zrušené skupiny správ StB KS SNB v okresech.

Poněkud jiná situace vládla v oblasti Státní bezpečnosti, a to v mnoha oblastech. Po 21. srpnu 1968 se zvedla v podstatě již třetí veliká vlna poválečné emigrace. Do ciziny odešli desetitisíce lidí, mezi kterými byla celá řada odborníků a specialistů, včetně nositelů státního tajemství. Současně vzniklo několik nových center zahraničního odboje.

Podobné to bylo uvnitř ČSSR. Stranické čistky v letech 1969-1971 postihly více než půl miliónů komunistů, kteří byli buď ze strany vyloučení, nebo vyškrtnutí, v důsledku čehož museli opustit své funkce a často i zaměstnání. Oni, ale zejména bývalí představitelé a exponenti roku 1968, byli pod permanentním policejním dozorem, který jejich činnost v mnoha směrech paralyzoval. V každém případě se do hledáčku StB opět dostali desítky tisíc lidí, přičemž část z nich byla zavírána a odsuzována do vězení.

V oblasti Státní bezpečnosti přinesl organizační změny až rok 1974. K 30. červnu 1974 byla rozkazem federálního ministra vnitra č. 15 z 20. května 1974 zrušená jednotná kontrarozvědka. Zlikvidovaná byla jak federální Hlavní správa kontrarozvědky, tak ještě stále existující slovenská Hlavní správa ŠtB. Od 1. července 1974 je nahradily: Správa kontrarozvědky pro boj s vnějším nepřítelem, krycí označení II. správa FMV, Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli - X. správa FMV, Správa kontrarozvědky pro ochranu ekonomiky – XI. správa FMV. Slovenská HS ŠtB se transformovala do Správy kontrarozvědky v Bratislavě – XII. správa FMV. Následně byly vydány organizační řády všech těchto institucí.

Mimořádný význam pro práci SNB mělo přijetí zákona o SNB č. 40/1974 Sb., ze dne 24. dubna 1974. Znění tohoto zákona více odpovídalo požadavkům, které na činnosti Sboru kladly stranické orgány. Největšími změnami oproti původnímu zákonu byly úkoly pro celý Sbor: soustřeďovat a zpracovávat informace důležité pro bezpečnost státu a jeho politický a hospodářský rozvoj, zabezpečovat ochranu ústavních činitelů, zvýšit úsilí při ochraně státního, hospodářského a služebního tajemství, plnit úkolů stanovené v ochranném dohledu.

V druhé polovině 70. let se hlavním problémem pro StB byl vznik a rozšiřování dokumentu Charta 77 (Prohlášení Charty 77) z 1. ledna 1977. Orgány StB jejímu vzniku nezabránili, o to více se snažili likvidovat její dopad. Její signatáři, zejména Jan Patočka, Jiří Němec, Václav Benda, Václav Havel, Ladislav Hejdánek, Zdeněk Mlynář, Pavel Kohout, Petr Uhl, Ludvík Vaculík a Jiří Hájek, byli poté šikanováni a jednotlivě vězněni až do konce roku 1989. Charta 77 oficiálně vznikla jako protest proti uvěznění členů skupiny The Plastic People of the Universe, ale její záběr byl mnohem širší. Stala se základem, na kterém především koncem 80. let vznikaly jednotlivé odbojové demokratické organizace a skupiny, např. VONS.

Jinou, v podstatě jen organizační změnou v rámci StB byly změny v krycím označení její správ. Název Správa FMV byl v roce 1979 změněn na Správa SNB.

Vzhledem k její činnosti se v rámci StB do popředí dostávala zejména Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli - X. správa, od roku 1978 značená jako X.

správa SNB. V struktuře StB na konci 70. let i nadále zůstávaly: Hlavní správa rozvědky (I. správa SNB), Správa kontrarozvědky (II. správa SNB, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (III. správa SNB), Správa sledování (IV. správa SNB. Správa ochrany stranických a ústavních činitelů, Správa výkonné zpravodajské techniky, Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu protivníkovi (X. správa SNB), Správa kontrarozvědky pro ochranu ekonomiky (XI. správa SNB) Správa kontrarozvědky v Bratislavě (XII. Správa SNB), Správa vyšetřování StB, Správa pasů a víz, Statisticko-evidenční odbor a IV. odbor SNB – zahraniční tisk. Na nižším stupni řízení byly krajské a některé Okresní správy StB.

Další větší změnou, která se začala projevovat již na začátku 70. let, byl postupný vznik protiteroristických útvarů VB. Prvním impulzem pro jeho vznik takovýchto, zatím dost malých jednotek, byl únos letadla L-410A Turbolet na lince Mariánské Lázně-Praha do SRN 8. června 1972, který skončil smrtí pilota J. Mičici. Když v druhé polovině 70. došlo k několika dalším pokusům o teroristické útoky, byly v roce 1977 rozkazem ministra vnitra ČR č. 70 při krajských správách zřízené regulérní pořádkové jednotky VB. Jedním z jejich úkolů byl právě boj proti terorizmu. Posledním impulzem ke vzniku celostátní jednotky tohoto typu byl únos autobusu se školáky provedený bratry Barešovy 24. května 1978, který skončil smrtí Milana Bareše a řidiče Jana Nováka. Jedním ze závěrů komise, která celou záležitost prošetřovala, byla absence jednotky speciálně vycvičené za takovýmto účelem.

Ministr vnitra ČSSR na základě toho svým rozkazem z 22. prosince 1980 zřídil novou správu StB s názvem Správa kontrarozvědky pro boj proti mimořádným a zvláštním formám trestné činnosti, s krycím označením XIV. správa SNB. Skládala se ze dvou částí – zpravodajské, tvořené zkušenými příslušníky StB a výkonného útvaru s názvem Útvar zvláštního určení. Byl složený z mladých, fyzicky zdatných absolventů Pohotovostních pluků v Praze a Bratislavě (Pezinok) a měl tudíž i personálně federální charakter. Útvar byl dislokován v Praze v Dolních Břežanech. Správa i ÚZU začaly svou činnost 1. lednu 1981.

Také první polovina 80. let byla vedením KSČ a státu traktována jako v podstatě klidná a v oblasti bezpečnostní stabilizovaná. Především nedošlo k žádným závažnějším změnám v rámci samého FMV.

Rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 27 z roku 1979 byla zřízená XIII. správa SNB (Oborové výpočetní a informační středisko Státní bezpečnosti - OVIS). Jako samostatná součást StB byla zrušena 1. března 1982, kdy byla zařazena jako součást sekretariátu Federálního ministra vnitra. V roce 1988 krycí označení XIII. správa bylo přiděleno Zvláštní správě SNB, která se zabývala šifrou a radiokontarozvědkou.

Statisticko-evidenční odbor byl samostatnou složkou StB jen do roku 1980. Od 1. ledna 1981 byl součástí XIII. správy (OVIS), od 1. března 1982 sekretariátu FMV a od roku 1988 Vnitřní a organizační správy FMV.

Poslední reorganizace resortu vnitra a SNB přišla v roce 1988. Dne 5. května 1988 bylo schválené usnesení vlády č. 130. O zásadách a postupu ke snížení počtu pracovníků ústředních orgánů, které bylo ještě 26. května 1988 upravené. Dne 22. července 1988 ministr vnitra ČSSR vydal svůj rozkaz č. 12, ve kterém k 31. červenci zrušil stávající strukturu FMV a k 1. srpnu téhož roku zavedl novou, té první velice obdobnou. Na úseku StB i nadále dále působily správy: Hlavní správa rozvědky SNB (I. správa), Hlavní správa kontrarozvědky SNB (II. správa), Správa sledování SNB (IV. správa), Správa ochrany státních a ústavních činitelů SNB (V. správa), Správa zpravodajské techniky (VI. správa). Správa kontrarozvědky SNB v Bratislavě (XII. správa), Zvláštní správa SNB (XIII. správa) a Správy vyšetřování StB.

Hlavní změnou bylo však zrušení XIV. správy SNB k 1. prosinci 1985. Učinil tak rozkaz ministr vnitra ČSSR č. 16 s názvem Zrušení správy kontrarozvědky pro boj proti mimořádným a zvláštním formám trestné činnosti a zřízení odboru zvláštního určení z 21. listopadu 1985. Útvar zvláštního určení byl převelen pod Vojska ministerstva vnitra jako Odbor zvláštního určení VMV. Jeho státobezpečnostní úkoly byly rozděleny mezi II. a XI. správu SNB.

Vedení KSČ a státu se už od roku 1987 dostávalo pod neustále rostoucí tlak veřejnosti, vyvolaný jednak prohlubující se ekonomickou a společenskou krizí uvnitř společnosti. Dne 17. prosince 1987 nahradil G. Husáka ve funkci generálního tajemníka ÚV KSČ M. Jakeš a 12. října 1988 dalšího normalizačního představitele L. Štrougala ve funkci předsedy vlády ČSSR pragmatičtější L. Adamec. Vše naznačovalo, že nějaké změny se blíží, zejména se předpokládala rehabilitace obrodného procesu z roku 1968 a jeho představitelů. Tato očekávání se nenaplnila. Naopak začala růst aktivita demokratických sil, seskupených kolem různých proudů Charty 77 a VONS. Zvláště aktivně vystupovali katoličtí věřící, kteří ukazovali značnou sílu. V průběhu let 1988-1989 pak vznikla řada dalších organizací.

Sbor národní bezpečnosti, zejména Státní bezpečnost, byl v této situaci veden ke zvýšené kontrole všech těchto aktivit, které přes všechno úsilí přestávaly být aktivity akademickými, ale stávaly se masovými. Petici Podněty katolíků k řešení situace věřících v ČSSR od 29. listopadu 1987 podepsalo kolem 600 000 signatářů. Dne 12. prosince 1987 příslušníci VB i StB monitorovali shromáždění ke Dni lidských práv v Praze, které se účastnilo kolem 2000 demonstrantů. Dne 6. března 1988 se Sboru za pomoci řady dopravních kontrol aut a autobusů, které směřovaly do Prahy na mši na počest blahoslavené Anežky

České, podařilo výrazně snížit počet věřících, kteří se této mše hodlali účastnit. Mnohem horší pro režim byla tzv. svíčková demonstrace v Bratislavě, zorganizovaná na 25. března 1988, které sú v první fázi účastnilo 9 000-10 000 lidí. Jádro demonstrace, tvořené kolem 750 demonstrantů se nepovedlo rozehnat ani za pomoci vodních děl a obušků. Největší demonstrace na českém území se uskutečnila 21. srpna 1988 v Praze a byla pořádkovými jednotkami rozehnána. Kolem 100 osob bylo zatčeno, proti 13 začalo trestné řízení. Při příležitosti oslav 70. výročí vzniku Československa se další demonstrace uskutečnila na Václavském náměstí. Byla rozehnána, legitimováno bylo téměř 500 lidí, 133 demonstrantů bylo krátkodobě zatčeno, proti 29 bylo započato trestní řízení. Již předtím bylo preventivně zadrženo 140 aktivistů, kteří se pak demonstrace nemohli účastnit. Dne 10. prosince 1988 se v Praze na Škroupově náměstí uskutečnila první povolená demonstrace, kterou StB a VB pouze monitorovaly.

Rok 1989 se konal v znamení dalších a dalších demonstrací, v průběhu kterých příslušníci SNB rázně zasahovali, zatýkali a předváděli jednotlivé demonstranty. Bylo to v čase tzv. Palachova týdne v Praze ve dnech 15. – 21. ledna 1989, 1. května 1989 v Praze, 19. června 1989 v Praze, přirozeně že 21. srpna 1981 zejména v Praze a stejně tak 28. října 1989 v Praze. Počet demonstrantů rostl a nepomáhaly již ani drastičtější zásahy. Zastavit se rovněž nepodařilo rozšiřování a podepisování dokumentu Několik vět, zveřejněném 23. června 1989. Na druhé straně není známý případ příslušníka SNB v činné službě, který by ho před 17. listopadem podepsal.

Ve vedení KSČ vznikl proud, který se rozhodl společenský pohyb využít pro své zájmy. Podle všeho měl plně v rukou pokus o likvidaci demonstrace, která se chystala na 17. listopadu 1989. Na rozdíl od předešlých zásahů mělo v ten den dojít ke zjevné demonstraci policejní síly a její možností.

Aktivní byla také pražská Státní bezpečnost, která celý zákrok na pražské Národní třídě nejenom monitorovala, ale někteří její příslušníci se rovněž zapájeli do fyzických represí. Již před demonstrací její agenti aktivně pronikali mezi nově se rodící studentské hnutí i mezi samotné organizátory celé této akce. Součástí plánu potlačení této demonstrace byla i fingovaná smrt jednoho z demonstrantů, která měla jednak navodit nové emoce a současně zprofanovat stávající vedení strany a státu, uvolnit tím prostor pro nástup nových lidí do čela KSČ a ČSSR. V roli studenta Milana Růžičky tento úkol splnil pracovník Správy StB Praha L. Žifčák. Vše nakonec dopadlo úplně jinak. Po týdnu demonstrací, kterých se účastnili statisíce lidí, byla vytvořena vláda za účasti opozice a jednotky SNB byly z ulic staženy.

ÚOUD, FIS a BIS

Po skončení listopadových událostí došlo k řadě kádrových a organizačních opatření, které ve své podstatě končily se Sborem národní bezpečnosti i samotnou Státní bezpečností, která horečně a podle všeho i systematicky, likvidovala své nejdůležitější spisy. Jejich skartace začala kolem 22. listopadu a vrcholila v prosinci.

Na jar 1990 začala probíhat celkově již čtvrtá očista SNB, tentokrátě však od těch příslušníků, kteří nedávali záruku, že by byli v nových podmínkách záštitou nového demokratického systému. Státní bezpečnosti se ale týkala již jen formálně. Stovky jejich příslušníků musely několik měsíců sedět v čase své řádné pracovní doby doma a až do svého propuštění pobírali pouze část své výplaty.

Likvidace útvarů StB započala rozkazy federálního ministra vnitra 12. ledna a skončila 16. února 1990, rozkazem č. 16 z 31. ledna 1990. Kromě Hlavní správy vojenské kontrarozvědky a Správy vývoje automatizace byly zrušeny všechny dosavadní správy StB. K 16. únoru 1990 je nahradily: Úřad FMV pro pasovou službu a cizineckou agendu, do které byly převedeny problematiky z HS PS a OSH, Úřad FMV pro správní službu a legislativu, Zpravodajská služba FMV (nahradila bývalou I. správu SNB), Úřad FMV pro ochranu ústavy a demokracie (nahrazoval bývalé II., IV., VI., XII., XIII. správy SNB), Úřad FMV pro ochranu ústavních činitelů (nahrazoval bývalou V. správu SNB), Úřad FMV pro vyšetřování protiústavní činnosti (nahrazoval bývalou správu vyšetřování StB) a již uvedený Útvar FMV pro rychlé nasazení.

V návaznosti na to byla likvidovaná struktura StB v krajích, okresech a obvodech a okamžitě nahrazena složkami příslušných výše uvedených úřadů.

Úřad FMV pro ochranu ústavy a demokracie pak prošel několika reorganizacemi. K 20. prosinci 1990 se změnil ve Federální informační službu FMV (FIS FMV), k 30. červnu 1991 ve Federální bezpečnostní informační službu (FBIS) a k 1. lednu 1993 v Bezpečnostní informační službu České republiky (BIS ČR).

Na základě dohod s FMNO byla HS VKR nahrazena Úřadem FMV pro obranné zpravodajství. Řídilo ho FMV a podléhaly mu také PS a VMV. K 1. červnu 1990 byl Úřad převeden pod FMNO, ale nakonec 30. září 1990 zrušen. Další reorganizaci se nevyhnula ani Zpravodajská služba FMV, která byla rozkazem ministra k 1. listopadu 1990 nahrazena Úřadem FMV pro zahraniční styky a informace, se značným stupněm samostatnosti.

Krátce před přijetím zákona o Policii ČR v roce 1991 vedle sebe existovaly jak útvary federální a tedy celostátní, tak republikové. Federální ministerstvo vnitra se skládalo z několika útvarů, z kterých nás zajímají: Úřad FMV pro zahraniční styky a informace;

Federální informační služba; Úřad FMV pro ochrannou službu a Úřad pro vyšetřování protiústavní činnosti

ČSFR na základě ústavního zákona č. 542/1992 Sb. o zániku České a Slovenské Federativní republiky svou existenci k 31. prosinci 1992 skončila a uvolnila místo pro Českou republiku s její policejními institucemi a Slovenskou republiku, rovněž se svými policejními institucemi.

K 1. lednu 1993 se Policie ČR stala skoro až výlučným policejním sborem, který na území ČR působil. Den předtím ukončily svou existenci Federální policejní sbor, Sbor hradní policie a sbor Federální železniční policie, který existoval rekordně krátkou dobu (něco málo přes půl roku). Všechno upravoval zákon č. 26/1993 Sb., schválený 21. prosince 1992 s účinností 1. ledna 1993.

PČR ale nebyla policejním sborem jediným. Již 22. října 1992 ČNR svým zákonem č. 257/1992 Sb., účinným 31. prosince 1992, zřídila Bezpečnostní informační službu ČR (BIS ČR), takže ji po vzniku ČR nebylo nutné ustanovovat.

Její činnost zevrubně popisuje webová stránka této instituce a my její formulace i informace plně využijeme:

„Bezpečnostní informační služba je zpravodajská instituce českého státu, která působí uvnitř jeho území. Službu řídí a kontroluje vláda ČR a její fungování upravuje zákon o Bezpečnostní informační službě (č. 154/1994 Sb.). Služba je bezpečnostním sborem, její příslušníci jsou ve služebním poměru, mají služební hodnosti a hodnostní označení a jsou oprávněni držet a nosit služební zbraň. Použití zbraň mohou ale pouze v případech nutné obrany a krajní nouze, stejně jako kterýkoliv občan.

Historie vzniku BIS

Po rozpuštění Státní bezpečnosti dne 15. 2. 1990 stála rodící se demokracie před nesnadným úkolem. Obecně známý fakt, že každá tajná služba je citlivým barometrem politického režimu, vedl k nesporně správnému rozhodnutí začít naše tajné služby stavět na zelené louce a nikoliv je pouze demokratizovat kosmetickými úpravami. Šlo o to, aby byly oddány principům demokracie a právního státu, aby plně respektovaly lidská práva a svobody. Bezpečnostní informační služba vznikla dne 30. 7. 1994. Cesta k BIS vedla přes tyto organizace:

Úřad pro ochranu ústavy a demokracie Federálního ministerstva vnitra (ÚOÚD: 16. 2. 1990 – 19. 12. 1990)

Federální informační služba FMV (FIS FMV: 20. 12. 1990 – 30. 6. 1991)

Federální bezpečnostní informační služba (FBIS: 1. 7. 1991 – 31. 12. 1992)

Bezpečnostní informační služba České republiky (BIS ČR: 1. 1. 1993 – 29. 7. 1994)

Po listopadové revoluci v roce 1989 stála rodící se demokracie v oblasti bezpečnosti státu před nesnadným a komplikovaným úkolem. Rozpuštěna byla Státní bezpečnost, která fungovala jako prodloužená ruka sovětské KGB a odmítnut byl její všeobjímající a nekontrolovatelný model, sloužící úzké mocenské elitě totalitního státu. Obecně známý fakt, že každá tajná služba je citlivým barometrem politického režimu, vedl k nesporně správnému rozhodnutí naše zpravodajské služby zcela přestavět, začít je budovat na „zelené louce“ a nikoliv je pouze „demokratizovat“ kosmetickými úpravami. Šlo o to, aby nové služby byly oddány principům demokracie a právního státu a plně respektovaly lidská práva a svobody.

Obtížnost uvedeného zadání se nejvíce projevila při konstrukci vnitřní zpravodajské služby, vstupující na citlivé prázdné místo po rozpuštěné Státní bezpečnosti. Zkušenosti s obávanou StB vyvolávaly obavy a podezření, že i nová služba znovu přeroste v tajnou politickou policii. K nedůvěře a opatrnosti přistoupilo navíc i zjištění, že po odmítnutí schématu StB nový model vlastně neexistuje a mechanický převod vzorů zpravodajských služeb západoevropských demokratických zemí nepřichází v úvahu. Existovalo jediné řešení: využít zkušenosti svobodného světa a vhodně je naroubovat na naše podmínky. Základních stavebních kamenů se museli ujmout lidé morálně čistí, ale bez odborných znalostí, z nichž někteří – jak se později ukázalo – byli pro práci v tajné službě zcela nevhodní. Přidáme-li k tomu i roztržení vazeb mezi disidenty, z nichž část vstoupila do politiky a část odešla rekonstruovat resort ministerstva vnitra, výsledek nemohl přijít na svět bez velkých porodních bolestí.

Počáteční svízele, které v podobě nejrůznějších afér zrod nové vnitřní zpravodajské služby provázely, nelze ovšem připisovat pouze na účet nezkušených lidí. Velký díl z trnité cesty, plné šarvátek, omylů a zvrátů, jde i na vrub nových polistopadových politiků a vládních úředníků. Postoj drtivé většiny z nich byl rozpačitý a často zcela odmítavý. Služba byla prakticky ponechána svému osudu, až na malé výjimky jí nikdo nedával úkoly, při komplikacích se k ní nikdo nehlásil, nikdo se jí nezastal, nikdo nechtěl nést politickou odpovědnost. I to lze ovšem, s odstupem času, do jisté míry omluvit.

Klíč k pochopení rezervovaného až negativního postoje většiny polistopadové politické a vládní reprezentace tkví v mezinárodně-politickém klimatu tehdejší doby. Po pádu sovětského impéria se zdálo, že novým, rodícím se evropským demokraciím už žádné riziko nehrozí. Pro většinu politiků byly proto nové tajné služby „nechtěnými dětmi“, které sice přicházejí na svět, ale nikdo o ně příliš nestojí. A nejvíc trpěla samostatně stojící vnitřní zpravodajská služba. V zahraničí působící rozvědka a vojenské zpravodajské služby byly

schovány pod deštníky svých rezortů. Uplynuly však měsíce, vypukla válka v Perském zálivu, následoval pokus o puč v Moskvě, rozhořel se ozbrojený konflikt v Jugoslávii a náhle se ukázalo, že představa o Evropě, které už žádné nebezpečí nehrozí, byla naivní.

Nemá smysl na tomto místě popisovat celou škálu peripetií, úspěchů i proher, kterými česká vnitřní zpravodajská služba procházela na cestě ke své dnešní podobě. Kvalifikovaně zmapovat minulost je úkolem historiků. Dnes je Bezpečnostní informační služba plně funkční, v zahraničí ceněná a uznávaná a plní své poslání.

Názvy, data a ředitelé

- Úřad pro ochranu ústavy a demokracie (ÚOUD), součást Federálního ministerstva vnitra - 16. 2. 1990 – 19. 12. 1990.
Zdeněk Formánek (únor – duben)
Jan Ruml (duben – červen)
Jiří Müller (červen – listopad)
Jiří Novotný (listopad – prosinec)
- Federální informační služba (FIS), součást Federálního ministerstva vnitra - 20. 12. 1990 – 30. 6. 1991
Jiří Novotný
- Federální bezpečnostní informační služba (FBIS), vznikla na základě zákona č. 244/1991 Sb. 1. 7. 1991 – 31. 12. 1992
Jiří Novotný (červenec 1991 – prosinec 1991)
Štefan Bačinský (leden 1992 – srpen 1992)
Pavol Slovák (září 1992 – prosinec 1992)
- Bezpečnostní informační služba České republiky (BIS ČR), vznikla na základě zákona č. 527/1992 Sb. - 1. 1. 1993 – 29. 7. 1994
Stanislav Devátý
- Bezpečnostní informační služba (BIS), vznikla dne 30. 7. 1994 na základě zákona č. 154/1994 Sb.
Stanislav Devátý (červenec 1994 – únor 1997)
Karel Vulterin (březen 1997 – leden 1999)
Jiří Růžek (červenec 1999 – květen 2003)
Jiří Lang (červen 2003 – srpen 2016)
Michal Koudelka (od 15. srpna 2016-)

LITERATURA:

BŐGI, G., SEYRL, H., *Die Wiener Polizei, 1547-1992*, 2. Doplněné a rozšířené vydání, Vídeň: Österreichische Staatsdruckerei, 1993, 410 s.; BOHATA, I., *Místo a úloha policie ve státním aparátu buržoazního Československa v letech 1918-1939*, Praha: SPVKAČ FMV, 1980, 70 s.; CÍSAŘ, A., *K problematice ztrát příslušníků bývalého četnictva a policie v českých zemích v letech okupace a za květnového povstání českého lidu*, in *Historie SNB 3*, SPVKAČ FMV, Praha 1978, str. 55-58; FRANCEK, J., *Zločin a trest v českých dějinách*, 1. vydání, Rybka: Praha 1999, 463 s.; FRANCEK, J., ŠIMEK, T.: *Hrdelní soudnictví českých dějinách*, 1. vydání, SOA: Pardubice, 1995, 188 s.; FROLÍK, J., *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948-1989*. In: *Sborník archivních prací*, 1991, roč. 41, č. 2, s. 464.; KOL., *Reforma policie České republiky, aneb, Pomáhat a chránit*, Praha: CEVRO institut 2010, 309 s.; HOLUB, O.: *Obranná zpravodajská služba v buržoazní Československé republice v letech 1918-1939*, in *Historie SNB 3*, SPVKAČ FMV, Praha 1978, str. 58-70; KÁRNÍK, Z., *Pražské policejní ředitelství, jeho Státní (politická) policie a její informátoři z řad občanstva v převratných dobách Velké války očima očistného Výboru pro prozkoumání policejního archivu v letech 1918-1920*, in *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 15, č. 7, 2007, ss. 247-256.; KUČEROVÁ, M.: *Samospráva a velení SS v ghettu Terezín*, (magisterská diplomová práce) MU Brno 2013, 158 s.; KVAPILOVÁ, I., *Organizační vývoj SNB v 50. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku*. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, č. 2/2004, s. 9-73; KVAPILOVÁ, I., *Organizační vývoj SNB v 60. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku*. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, č. 3/2006, s. 41-110; KVAPILOVÁ, I., *Organizační vývoj SNB v 70. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku*. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, č. 5/2007, s. 9-116; KVAPILOVÁ, I., *Organizační vývoj SNB v 80. letech se zaměřením na jeho veřejněbezpečnostní složku*. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, č. 6/2008, s. 70-115; LEDVINKA, V., PEŠEK, J., *Praha: Nakladatelství Lidové noviny*, 2000, 819 s.; MACEK., P., *Dějiny pražské policie (vybrané kapitoly)*, Praha: Police history, 2004, 215 s.; MACEK., P., UHLÍŘ, L., *Dějiny obecních policií*, Praha: Police history, 2004, 215 s.; MACEK., P., UHLÍŘ, L., *Dějiny policie a četnictva I. Habsburská monarchie (1526-1918)*, Praha: Themis, 1994, 178 s.; MACEK., P., UHLÍŘ, L., *Dějiny policie a četnictva II. Československá republika (1918-1939)*, Praha: Police history, 1999, 230 s.; MACEK., P., UHLÍŘ, L., *Dějiny policie a četnictva III. Protektorát Čechy a Morava a slovenský stát (1526-1918)*, Praha: Police history, 2001, 178 s.; MALÝ, K. a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 4. přepracované vydání, Praha: Leges 2010, 640 s.; MALÝ, K., SIVÁK, F., *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*, 2. přepracované vydání, Jinočany: H & H, 1993, 533 s.; MARŠAN, R., *Dějiny policejní organizace rakouské*, Díl 1. *Zeměpanská organizace policejní v letech 1749-1700*, Praha: Bursík a Kohout 1911, 155 s.; MARŠAN, R., *Dějiny policejní organizace rakouské*, Díl 2. *Policejní soustava autonomní Vídně ve středověku se zřetelem na středověkou soustavu policejní městskou vůbec*, Praha: Bursík a Kohout 1909, 292 s.; MARŠAN, R., *Dějiny policejní organizace rakouské*, Praha: Bursík a Kohout 1904, 118 s.; MARŠAN, R., *Vznik moderní policejní organizace rakouské*, Praha: Bursík a Kohout 1905, 41 s.; ROUBÍK, F., *Počátky policejního ředitelství v Praze*, Praha: MV ČSR, Praha 926, 277 s.; SLUŠNÝ, J., *Světové dějiny policie – středověk novověk*, Praha: Slávy dcera 2006, 767 s.; SCHELLE a kol., *Právní dějiny*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2007, 1134 s.; ŠTEINBACH, M., *Dvacet let Policie České republiky*, Praha: Policejní prezidium ČR, 2010, 149 s.; VIETOR, M., *Dějiny státu a práva na území ČSSR*, Bratislava: UK, 1967, 445 s.; VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V., *České právní dějiny*, 2. upravené vydání, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, 694 s.; VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., *České právní dějiny do roku 1945*, Ostrava: Key Publishing, 2007, 218 s.; VOKUŠ, J., *Policie České republiky – pomáhat a chránit*, Praha: Policejní prezidium ČR, 2010, 84 s.

Webové stránky Internet

<http://www.ustrcr.cz/cs/vedeni-ministerstva-vnitra>

<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/srpen1968>

<http://www.ustrcr.cz/cs/projekty>

<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/>

<http://www.ustrcr.cz/cs/bezpecnostni-aparat-mv>

<http://www.ustrcr.cz/cs/rmv-or-stb-71-89>

<http://www.ustrcr.cz/cs/xiii-odd-uv-ksc>

<http://www.abscr.cz/>

<http://www.abscr.cz/cs/evidencni-zaznamy-a-archivni-pomucky-dokumenty>

<http://www.psp.cz/>

<http://forum.valka.cz/index.php/f/503892>

<http://www.bis.cz>